

Aktuellt om skolan

Augusti 2001

 SVENSKA
KOMMUNFÖRBUNDET

© Svenska Kommunförbundet

Augusti 2001

Upplaga: 5 000 ex

Tryck: Alfa Print, Sundbyberg

Produktion: Ordförandet, 08-19 01 33

Förord

På Svenska Kommunförbundet följer vi kontinuerligt de inlägg, rapporter och utredningar kring skolan som presenteras, nationellt såväl som internationellt. I föreliggande skrift ger vi för fjärde året i rad en aktuell bild av skolan inför skolstarten genom att kortfattat redovisa valda delar ur det material som presenterats under året. I huvudsak fokuserar vår presentation på grundskole- och gymnasienivån. Vår redovisning innefattar också fristående skolor på dessa nivåer. Skriften vänder sig till alla som i sitt arbete, i sitt politiska uppdrag eller engagemang är intresserade av att följa och delta i debatten om skolans utveckling.

Skriften är en sammanställning av uppgifter hämtade framför allt från officiell statistik inom SCB, Skolverket och Svenska Kommunförbundet. Huvuddelen av statistiken redovisas fram till år 2000/2001. När det gäller kostnaderna för skolan är detaljsiffrorna för 2000 inte tillgängliga förrän under hösten 2001, varför redovisningen i de flesta fallen avser tiden t o m 1999. Där så varit möjligt har vi tagit med även färskare uppgifter.

Skriften har utarbetats inom Svenska Kommunförbundets skolsektion med Heidrun Kellner som huvudansvarig. Underlag och bidrag till de olika avsnitten har lämnats av Eva-Lena Arefäll vid skolsektionen, Marcus Holmberg vid finanssektionen och Jonas Eriksson, Anna Danielsson och Eva Berggren vid utredningssektionen.

Stockholm i augusti 2001

Louise Fernstedt

Innehåll

Några reflektioner	4
Några basdata	8
Skolväsendet	8
Eleutvecklingen totalt	9
Grundskolan	10
Elever	10
Skolor	10
Fristående grundskolor	11
Gymnasieskolan	13
Elever	13
Skolor	15
Fristående gymnasieskolor	15
Elevsammansättningen i kommunala och fristående skolor	16
Grundskolor	16
Gymnasieskolor	16
Ansökningar om att starta nya fristående skolor	17
Personal i skolan	18
Personal i kommunala skolor	18
Kön och ålder i kommunala skolor	19
Kön och ålder jämfört med andra OECD-länder	20
Lärare i fristående skolor	20
Lärarnas utbildningsbakgrund	21
Lärartäthet	23
Lärarnas nya avtal	24
Lärarnas löner	25
Om skolans resurser	26
Ekonomi	26
Internationellt sett satsar Sverige mycket resurser på sin grund- och gymnasieskola	26
Den svenska skolans resurser fortsätter att öka	26
Grundskolan	28
Gymnasieskolan	32
Några viktiga iakttagelser inför framtiden	36

Lärarna	40
<i>Lärarbristen ökar .....</i>	40
<i>Lärarbristen störst 2005 .....</i>	40
<i>Bristen på grundskollärare kulminerar 2005 .....</i>	41
<i>Stor brist på gymnasielärare fram till 2010 .....</i>	42
<i>Fortfarande fler sökande än platser vid lärarutbildningarna .....</i>	43
<i>De flesta stannar kvar i läraryrket .....</i>	44
<i>En del kommer tillbaka .....</i>	46
<i>Sjukfrånvaron ökar .....</i>	46
<i>Några åtgärder för att komma tillrätta med lärarbristen .....</i>	47
Om skolans resultat	48
Svårigheter med att bedöma resultat	48
Grundskolan	50
<i>Ämnesproven i nian; hög andel godkända men sämst resultat i matte .....</i>	50
<i>Andelen som ej når kunskapsmålen fortsätter att öka .....</i>	51
<i>Meritvärdet ökar liksom spridningen av betygen .....</i>	53
<i>Färre elever är behöriga till gymnasieskolans nationella program .....</i>	54
<i>Övergången till gymnasieskolan är stabil .....</i>	55
<i>Drygt 1 000 elever lämnar grundskolan utan slutbetyg .....</i>	55
Gymnasieskolan	56
<i>Dagens gymnasieskola skiljer sig från gårdagens .....</i>	56
<i>Eleverna på NV och SP lyckas bäst i nationella prov .....</i>	57
<i>Betygspoängen oförändrad jämfört med föregående år .....</i>	58
<i>Allt färre fullföljer inom fyra eller fem år .....</i>	59
<i>Elever med utländsk bakgrund avbryter studierna i högre grad .....</i>	62
<i>Andelen elever med grundläggande behörighet till universitet och högskola har minskat något .....</i>	63
Betygsättningen måste bli likvärdig och behörighetsreglerna ses över	65
Många elever kommer in på sitt förstahandsval till gymnasieskolan	67
Attityder till skolan 2000	68
<i>Eleverna trivs bra i skolan. . . ..</i>	68
<i>...men mobbningen och stressen har ökat .....</i>	69
<i>Eleverna har ljusast syn på hur skolan lyckas .....</i>	69
<i>Svenskarna mindre nöjda med skolan än övriga Norden .....</i>	72
Källor	73

Några reflektioner

Resurserna till skolan fortsätter att öka. Mellan 1998 och 1999 ökade resurserna till skolan med 4 miljarder eller 6 procent. Totalt sett satsas det mer resurser på skolan i Sverige idag jämfört med tidigare år. Kostnaden för en gymnasieplats är nu den högsta sedan 1991.

Samtidigt står kommunerna inför nya ekonomiska utmaningar. Då baby-boomens elevgrupper nu övergår från grundskolan till gymnasieskolan skall resurser omfördelas från de billigare årskurserna till gymnasieskolans dyrare, en ekvation som sannolikt inte kan gå ihop utan fortsatta effektiviseringar och andra omprioriteringar.

I det läget vore självklart ett extra tillskott av pengar från staten välkommet så att varje kommun skulle kunna klara sina effektiviseringar på ett optimalt sätt. Och riksdagen har fattat beslut om ett nytt statsbidrag, men ett öronmärkt sådant som enbart får användas för personalförstärkningar.

Samtidigt som kommunerna nu måste brottas med nya ekonomiska problem för att klara av att styra resurser från grundskolan till gymnasieskolan styr staten sina bidrag till det slags satsningar som kanske inte alla kommuner kommer att kunna genomföra därför att nya effektiviseringar väntar. Det kan komma att innebära att de kommuner som har störst behov av ekonomiska tillskott för att klara omställningsbehoven riskerar att bli utan statsbidrag, i alla fall fram till år 2007, då de öronmärkta "Wärnerssonpengarna" går in i det generella statsbidraget. Men då är också den nu förestående problematiken med att styra om resurser från grundskola till gymnasieskola avslutad! Elevantalet har då börjat minska och fortsätter att göra så med mellan 15 000 och 30 000 elever per år fram till 2013.

Extra tillskott av pengar från staten är naturligtvis alltid välkomna i den kommunala verksamheten. Tillskott av pengar används givetvis också inom de områden där behoven är störst. Något annat vore paradoxalt. Den heta debatten om att kommunerna inte skulle ha använt Perssonpengarna inom de områden som avsågs, nämligen vård, skola och omsorg, ter sig därför aningen märklig. Inom vilka andra områden tror kritikerna att pengarna har hamnat när de utpekade områdena tillsammans svarar för 75 procent av den kommunala verksamheten? De uppföljningar som gjorts bekräftar också att Perssonpengarna i huvudsak använts inom de områden som var avsett.

Det nu specialdestinerade bidraget till personalförstärkningar inom skolan kan dessutom leda till att kommuner, för att kunna tillgodogöra sig bidraget, tvingas göra nedskärningar inom andra verksamheter, t ex äldreomsorgen. Med öronmärkta bidrag finns det alltid en risk att det blir bidragsreglerna och inte behoven som styr kommunernas prioriteringar. Angelägna verksamhetsbehov kan få stå tillbaka för att kommuner inte "har råd" att avstå från statsbidrag.

Samtidigt finns det också anledning att fråga sig var kommunerna skall hitta de personer som i praktiken skall utgöra personalförstärkningen? Ett av dagens stora problem är ju nämligen en rådande och accelererande lärarbrist som, om inget drastiskt görs, kommer att resultera i att vi år 2005 kommer att sakna 23 000 lärare med pedagogisk utbildning. En omständighet som självklart är oacceptabel inte minst då skollagstiftningen ju är tydlig i att det bara är lärare med lärarexamen som får anställas – i varje fall i kommunala skolor. Trots att intresset för läraryrket fortfarande är stort är utbildningsplatserna vid lärarutbildningarna för få för att tillgodose behoven. Det har länge varit vår bedömning att kraftfulla åtgärder måste till för att lösa lärarbristen, och vi menar att den kompletterande lärarutbildning (SÄL, KUT), som blev ett resultat av den avsiktsförklaring som regeringen och parterna tillsammans undertecknade 1998, nu måste få en avsevärt större omfattning.

Samtidigt som Skolverkets uppföljningar visar att andelen elever som inte når målen fortsätter att öka i både grundskolan och gymnasieskolan menar verket att det ändå finns hopp för skolan. De framgångsrika skolor verket iakttagit vittnar om att resultat går att förbättra. Även om förbättringar i t ex betygsstatistiken för landet ännu inte syns ser man tecken på utveckling i rätt riktning. Allt fler kommuner tar nu reda på varför deras elever inte når målen och alltfler skolor utvecklar metoder och förhållningssätt för att fler elever skall lyckas. De har också blivit bättre på att anpassa sina insatser till elevernas olika behov av stöd. Erfarenheterna från de här skolorna visar att det krävs tydliga mål för att åstadkomma förbättring, ordentliga planer för hur eleverna skall kunna nå målen och att insatserna anpassas därefter. På flera av de framgångsrika skolorna har också andelen elever utan fullständiga betyg minskat under året.

Det finns forskning och andra studier som visar en tydlig samvariation mellan betygsresultat och bakgrundsfaktorer såsom föräldrars utbildningsbakgrund, utländsk bakgrund och kön. Att man gång efter annan konstaterar detta samband innebär dock inte att skulle vara omöjligt att bryta. Genom studier av hur situationen ser ut för elever med utländsk bakgrund konstaterar Skolverket att unga elever eller skolor är dömda till dåliga resultat på förhand,

och man menar att en förbättring av skolors och elevers resultat är både möjlig och nödvändig.

Eleverna trivs fortfarande bra i skolan och känner sig för det mesta lugna och trygga i skolan. Eleverna tycker också att skolan lyckas bättre än vad både föräldrar, lärare och allmänhet tycker. Men det finns indikationer på att elever i främst de högre årskurserna känner sig alltmer stressade. En stress som verkar botten i känslan av höga krav och hög ambitionsnivå i förening med bristfälliga förutsättningar att uppfylla kraven. I grundskolans sista år vittnar lärare och elever om att det blir en behörighetskraven till gymnasieskolan som ligger bakom en del av stressen. I den utvärdering av behörighetsreglerna, som Skolverket genomfört på uppdrag av regeringen, riktar verket kritik mot reglerna och anser att nackdelarna med bestämmelserna är större än fördelarna. Behörighetsreglerna har t ex inte lett till den högre måluppfyllelse i gymnasieskolan som var syftet. Inom parentes är det i sammanhanget av intresse att notera att Högskoleverket i en av sina studier konstaterar att sambandet mellan hur de studerande lyckas i gymnasieskolan och hur de sedan lyckas med sina högskolestudier är svagt. Detta samtidigt som de skärpta kraven för grundläggande behörighet till högskolan utestänger stora grupper från högskolestudier.

Den hypotes som ibland framförs att de försämringar vi nu ser är effekter av de kraftiga resursnedskärningar som skedde i början och mitten av 90-talet kan enligt Skolverket varken förkastas eller bekräftas av den aktuella studien om effekterna av behörighetskraven till gymnasieskolans nationella program. Studien pekar i stället på behov av förändrad organisation och förändrade arbetssätt. Det kan gälla ökade ambitioner att använda arbetslagen för pedagogisk utveckling, behov av ett mer aktivt pedagogiskt ledarskap, behov av ökat inflytande från elevernas sida på undervisning och skolarbete, kommunernas ansvar att stimulera samverkan mellan skolor och mellan olika skolnivåer med syfte att öka likvärdighet och rättvisa i betygsättning, behov av nytänkande när det gäller hur stödet till enskilda elever skall utformas samt behov av förbättrad information till elever och föräldrar om kursplaner och betygskriterier.

Resultaten i skolan är emellertid fortfarande svåra att värdera. Bedömningarna utgår främst från elevernas prestationer och resultat. Det är begränsade aspekter på målen för lärandet som fokuseras vilket ger en högst begränsad information om elevens måluppfyllelse. En förutsättning för att det skall gå att dra några säkra slutsatser är dessutom att eleverna bedöms likvärdigt över hela landet. En del studier tyder på att så inte är fallet. Dagens uppföljnings-

system ger heller ingen information om olika skolors bidrag till elevernas kunskapsutveckling. Hur stor del av en elevs kunskapsutveckling beror på insatser som skolan gjort? Just nu pågår en del försök att utvärdera skolornas egna bidrag till elevernas kunskapsutveckling, försök som skall kunna utgöra underlag för diskussioner om den egna skolans fortsatta förbättringsarbete. Skolverkets nya analysverktyg SALSA är ett exempel.

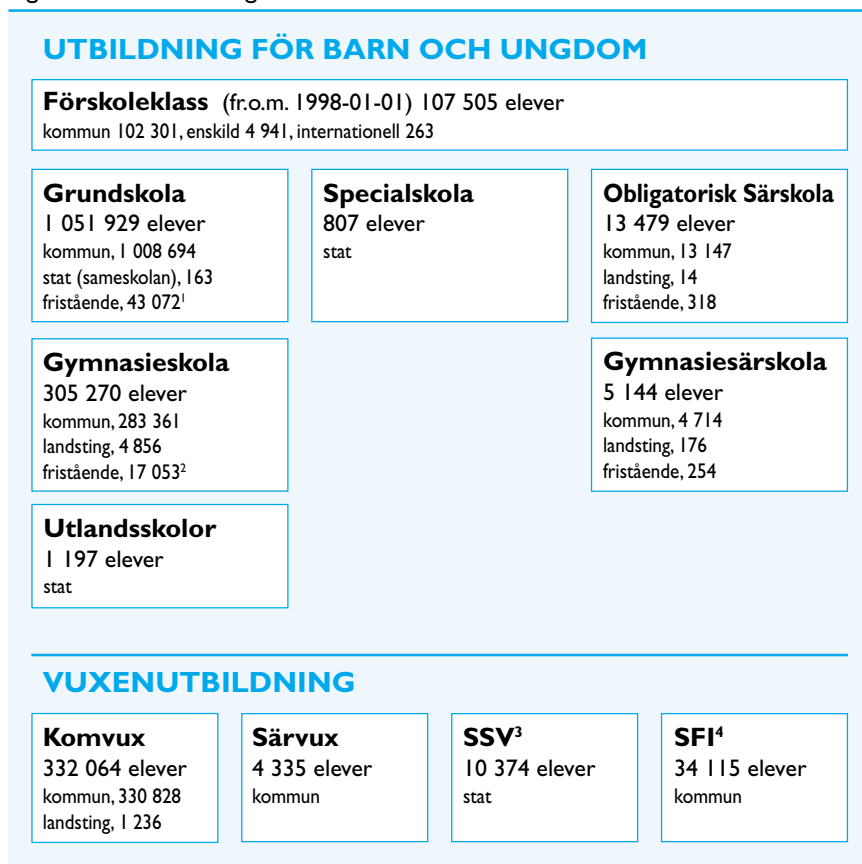
I årets överenskommelse med Lärarnas Samverkansråd kring ett nytt läraravtal enades parterna om att stora ansträngningar nu måste göras för att åstadkomma en ökad måluppfyllelse för eleverna i skolan. Detta skall ske bl a genom en aktiv lönepolitik och ett lokalt arbete för att förbättra lärares arbets-situation. För att följa och bedöma om förskolan och skolan lyckas åstadkomma en ökad måluppfyllelse har parterna också tillsammans inrättat ett råd med fyra företrädare för vardera parten samt tre representanter för ”avnämarintresset”. Rådets uppgift blir att följa och bedöma utvecklingen av måluppfyllelsen och att avge rapporter med bedömningar av läget under avtalsperioden.

Med de samlade åtgärder som redovisats ovan bedömer vi att det finns anledning att ha höga förväntningar på snara resultatförbättringar som leder till en ökad måluppfyllelse i förskolor och skolor.

Några basdata

Skolväsendet

Figur 1 Det offentliga skolväsendet 2000

Källa: Skolverket

¹ inkl internationella och riksinternatskolor

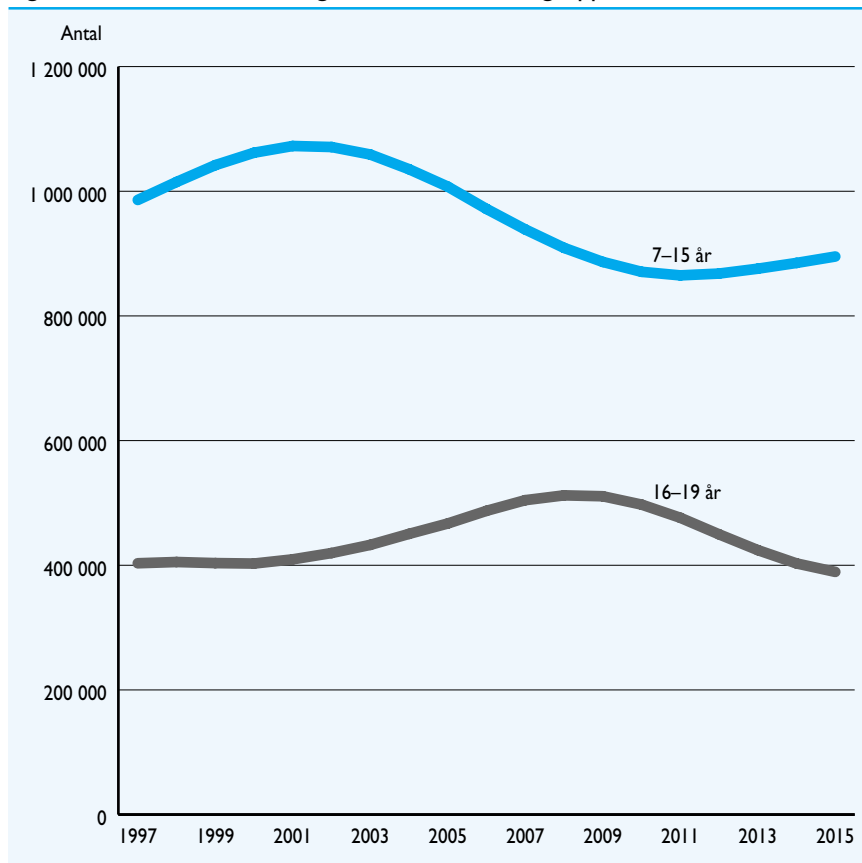
² inkl kompletterande skolor med statsbidrag och riksinternatskolor

³ Statens skolor för vuxna

⁴ Svenska för invandrare

Elevutvecklingen totalt

Figur 2 Antal barn och ungdomar i olika åldersgrupper 1997–2015

Källa: SCB

Grundskolan

Elever

Läsåret 2000/2001 fanns det totalt 1 051 929 elever i grundskolan, vilket är drygt 17 000 eller 1,7 procent fler än läsåret 1999/2000. Lsåret 2000/2001 började 118 692 elever årskurs 1 i grundskolan. Andelen sexåringar i åk 1 fortsätter att minska till följd av att den nya skolformen förskoleklass infördes 1998. Andelen var fyra procent läsåret 2000/01. Det har alltid varit fler flickor än pojkar som börjat skolan vid sex års ålder eller ännu tidigare.

Skolor

Lsåret 2000/2001 fanns det 5 090 grundskolor, en ökning med 42 jämfört med föregående år. Av dessa var 4 656 kommunala skolor, 418 friskolor och 16 övriga skolor. Utvecklingen redovisas i tabell 1. Drygt 16 procent av skolorna hade färre än 50 elever och drygt 14 procent hade fler än 400 elever. Av figur 3 framgår hur skolorna fördelar sig efter antal elever. Tabell 2 visar de vanligaste årskurskombinationerna.

Tabell 1 Grundskolor efter huvudman 1993/94–2000/2001

	Kommunala skolor	Fristående skolor	Totalt antal skolor*
1993/94	4 650	170	4 826
1994/95	4 680	220	4 906
1995/96	4 690	240	4 936
1996/97	4 660	270	4 936
1997/98	4 680	300	4 986
1998/99	4 655	331	4 992
1999/00	4 671	371	5 048
2000/01	4 656	418	5 080

* Därutöver finns det sex sameskolor, sju internationella skolor och tre riksinternatskolor.

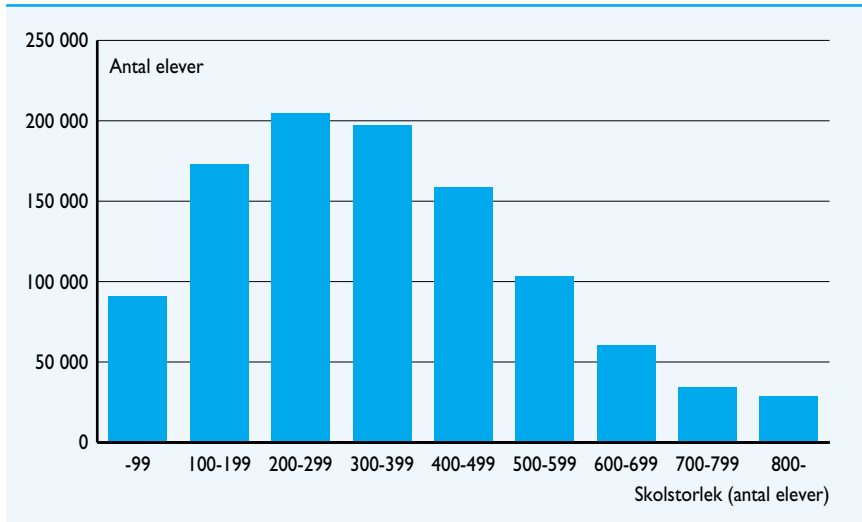
Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.1.A.

Tabell 2 Fördelning av årskurskombinationer, grundskolor 2000/2001, procent

Årskurskombinationer	Andel skolor	Andel elever
1–3	11	4
1–6	58	45
1–9	17	30
4–6	2	1
4–9	6	10
7–9	7	11
Summa	101	101

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.2.B. och 3.2.C.

Figur 3 Antal elever efter skolstorlek, grundskolor 2000/2001

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.2 A

Fristående grundskolor

Som framgår av tabell 3 och 4 har efter ikraftträdandet av de nya reglerna för kommunala bidrag till fristående grundskolor i juli 1992 antalet elever i fristående grundskolor nästan trefaldigats. Läsåret 2000/2001 var antalet elever i fristående grundskolor drygt 41 500, vilket motsvarar 3,9 procent av det totala antalet elever i grundskolan, jämfört med 3,4 procent läsåret 1999/2000.

Det finns fristående grundskolor i 138 av landets 289 kommuner. De fristående skolorna är starkt koncentrerade till landets fyra största län (Stockholms, Västra Götalands, Skåne och Uppsala län) med 53 procent av landets befolkning. Lsåret 1999/00 fanns drygt 70 procent av skolorna och drygt 76 procent av eleverna i dessa län. Den högsta andelen elever i fristående grundskolor i en kommun var 1999/2000 18,2 procent. Ytterligare fyra kommuner hade fler än 10 procent av eleverna i fristående grundskolor.

Flertalet av de fristående grundskolorna är små. Drygt 40 procent av eleverna går i en skola med färre än 50 elever och endast 5,5 procent i en skola med fler än 300 elever.

Tabell 3 Elever efter huvudman, grundskolor 1990/91–2000/2001

	Kommunala skolor	Fristående skolor	Totalt
1990/91	873 600	7880	881 480
1991/92	869 300	8340	877 640
1992/93	877 400	9950	887 350
1993/94	880 200	13 700	893 900
1994/95	899 400	17 300	916 700
1995/96	918 300	20 200	938 500
1996/97	935 700	23 300	959 000
1997/98	957 200	26 900	984 100
1998/99	979 500	30 700	101 020
1999/00	999 600	36 200	1 035 800
2000/01	1 008 700	41 500	1 050 200

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.2.B. och 3.2.C.

Tabell 4 Elever i fristående grundskolor uppdelat efter inriktning

	Antal elever	Andel i procent
Allmän	15 309	36,9
Speciell pedagogik	14 483	34,9
Konfessionell	5 377	13,0
Språklig/etnisk	2 866	6,9
Speciell ämnesprofil	3 235	7,8
Övriga inriktningar	231	0,6
Samtliga	41 501	100,1

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.1.D. och Utbildningsdepartementet PM U2001/1210/G Fristående skolor, sidan 32.

Som framgår av avsnittet *Elevsammansättningen i kommunala och fristående skolor* (sid 16) finns det vissa skillnader mellan fristående och kommunala grundskolor med avseende på elevernas bakgrundsförutsättningar.

Gymnasieskolan

Elever

Läsåret 2000/2001 fanns 305 270 elever i gymnasieskolan – en marginell minskning med ett par hundra elever jämfört med föregående år. Drygt 20 procent av gymnasieeleverna går i en gymnasieskola som ligger i en annan kommun än där de är folkbokförda. Hur eleverna fördelar sig mellan olika huvudmän framgår av tabell 5.

Tabell 5 Elever efter huvudman, gymnasieskolor 1990/91–2000/2001

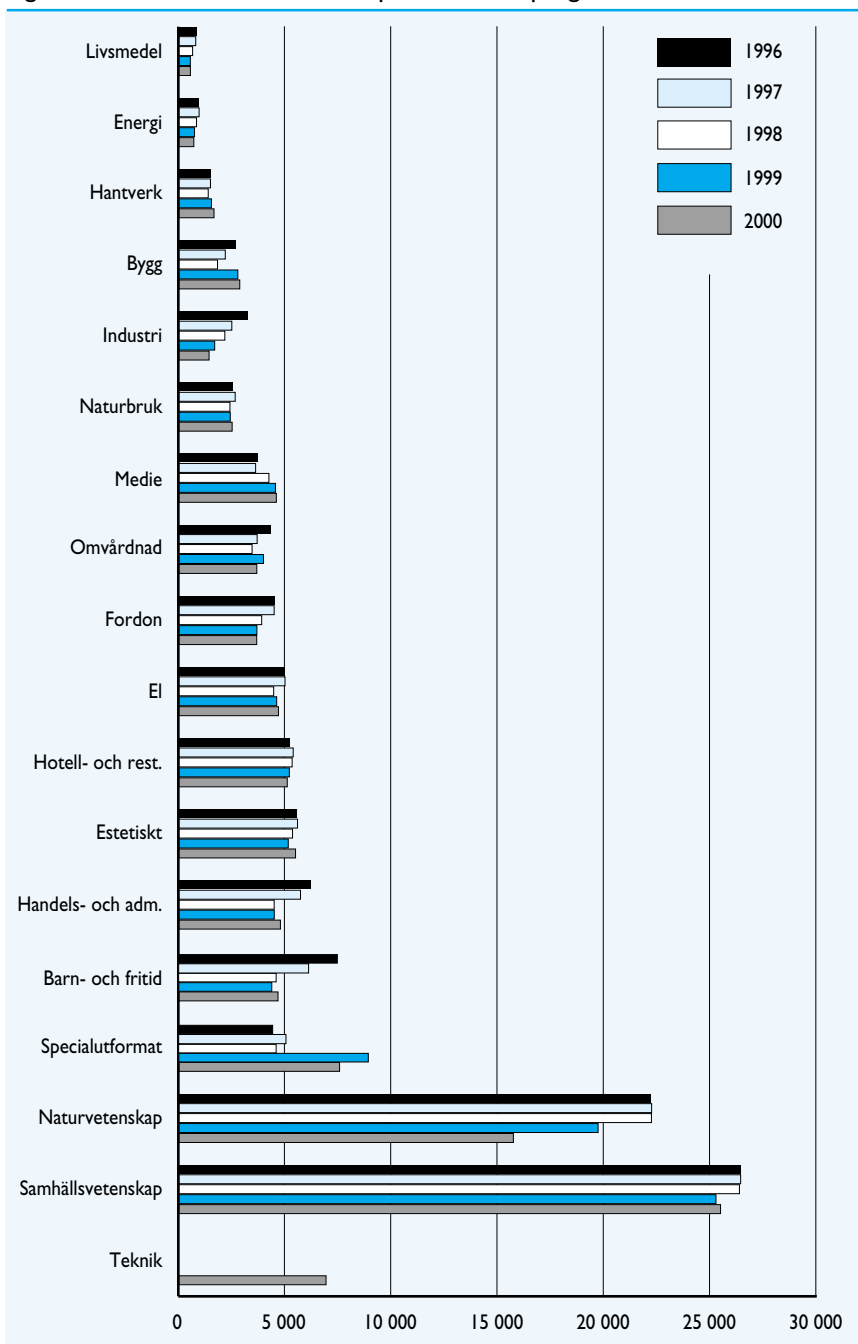
Skolhuvudman	Kommun	Landsting	Fristående
1990/91	256 900	30 700	4 400
1991/92	263 100	29 500	4 600
1992/93	276 300	28 800	5 200
1993/94	281 200	26 900	5 600
1994/95	279 500	24 400	6 100
1995/96	284 500	20 700	7 200
1996/97	283 500	17 900	8 300
1997/98	286 600	16 800	9 600
1998/99	285 000	13 200	10 900
1999/00	286 600	5 000	11 400
2000/01	283 400	4 900	14 300

Källa: Aktuellt om Skolan, Svenska Kommunförbundet, 2000 och Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 6.1.A.

De nationella programmens andel har totalt sett minskat, och allt fler elever går på specialutformade program. Läsåret 2000/01 gick åtta procent av eleverna på specialutformade program. Läsåret 1996/97 var andelen två procent. I och med införandet av det nya nationella teknikprogrammet läsåret 2000/01 har dock andelen elever på specialutformade program år 1 minskat något. Hur eleverna fördelar sig på de olika nationella programmen år 1 framgår av figur 4.

Andelen elever på individuella program är liksom föregående år sju procent av alla elever i gymnasieskolan efter att ha ökat de tre föregående åren. Kraven som infördes 1998, på minst betyget Godkänd i svenska, engelska och matematik i slutbetyg från grundskolan för intagning till nationella och specialutformade program har bidragit till ökningen av andelen elever på individuella program. Läsåret 2000/01 gick 17 558 elever i år 1 på individuella program. Samma år fanns det 2 404 och 1 462 elever i år 2 respektive 3 på individuella program.

Figur 4 Antal elever i årskurs I per nationellt program 1996–2000.

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 6.3.A.

Det mest kvinnodominerade programmet är omvårdnadsprogrammet med nästan 88 procent kvinnor. Det mest mansdominerade programmet är el-programmet med drygt 98 procent män. Vissa grenar på olika program, till exempel lokala varianter av byggprogrammet och VVS på energiprogrammet saknar helt kvinnliga elever.

Skolor

Läsåret 2000/2001 fanns 654 gymnasieskolor. Av dessa var 485 kommunala, 97 fristående, 34 landstingskommunala, 33 kompletterande skolor, tre riksinternat och två internationella skolor.

Tio kommuner erbjuder inte någon gymnasieutbildning i egen regi och 34 kommuner anordnar endast individuella program. 23 kommuner har gått samman i elva kommunalförbund. Stockholms stad har 28 gymnasieskolor. 75 procent av kommuner med gymnasieskola har endast en enda gymnasieskola.

Antalet skolor med landstinget som huvudman (34 skolor) har minskat från 108 läsåret 1999/00.

Fristående gymnasieskolor

14 251 elever, eller 4,7 procent av alla elever i gymnasieskolan, gick läsåret 2000/2001 i 97 fristående gymnasieskolor, en ökning med 2 803 elever eller 25 procent jämfört med föregående år (tabell 5).

Andelen elever i fristående skolor varierar mellan kommunerna med som mest 34 procent och noll procent (10 kommuner). Fristående gymnasieskolor finns främst i storstäder och förortskommuner. Elva respektive tolv procent av alla elever folkbokförda i dessa kommungrupper gick i fristående gymnasieskolor, internationella skolor, riksinternatskolor eller kompletterande skolor. Motsvarande andel för glesbygdskommuner är drygt en procent.

De fristående gymnasieskolorna har färre elever än de kommunala. Det genomsnittliga antalet elever i fristående gymnasieskolor var 147 elever, att jämföra med de kommunala skolornas 584. Den största fristående gymnasieskolan hade 830 elever och den minsta 7 elever.

Som framgår av avsnittet *Elevsammansättningen i kommunala och fristående skolor* (sid 16) finns det skillnader mellan fristående och kommunala gymnasieskolor både när det gäller programutbudet och elevernas bakgrunds-förutsättningar.

Elevsammansättningen i kommunala och fristående skolor

Läsåret 2000/01 gick enligt Skolverkets statistik¹ 3,9 procent av eleverna i fristående grundskolor och 4,7 procent i fristående gymnasieskolor. Skolverket har gjort en kartläggning av elevsammansättningen vid ett representativt urval fristående skolor och jämfört med elevsammansättningen vid offentliga skolor². Kartläggningen visar på skillnader i elevsammansättningen med avseende på några av de bakgrundsfaktorer som erfarenhetsmässigt brukar ha betydelse för elevernas betygsresultat. När det gäller gymnasieskolorna finns det även skillnader i programutbudet.

Grundskolor

Det är en något högre andel flickor (53,2 procent) i de fristående grundskolorna jämfört med de kommunala grundskolorna (48,7 procent).

Andelen elever med utländsk bakgrund är högre i fristående grundskolor än i hela landets kommunala grundskolor – 21,1 respektive 14,4 procent i årskurs 9 våren 1999. Fristående grundskolor finns emellertid inte över hela landet. I de kommuner där det finns fristående grundskolor är andelen elever med utländsk bakgrund i kommunala grundskolor 20 procent, d v s nästan densamma som i fristående grundskolor.

Utbildningsnivån hos föräldrarna är högre i fristående skolor. Två tredjedelar av eleverna i årskurs 9 har minst en förälder med eftergymnasial utbildning mot 40,7 procent i alla kommunala skolor och 45,7 procent i de kommuner där det finns fristående skolor. Elever med utländsk bakgrund i fristående skolor har högre andel högutbildade föräldrar jämfört med elever med utländsk bakgrund i kommunala skolor.

Gymnasieskolor

En skillnad i elevsammansättningen mellan fristående och kommunala gymnasieskolor är att fristående skolor enligt skollagen inte är berättigade att anordna individuella program. Skolverkets jämförelse omfattar därför endast nationella och specialutformade program. Jämförelsen visar att 86 procent av eleverna i fristående gymnasieskolor går på fyra program: specialutformat program, samhällsvetenskapsprogram, medieprogram eller naturvetenskaps-

¹ Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket,

² Kartläggning av elever i fristående skolor, Dnr 2000:686, Skolverket

program. I kommunala gymnasieskolor går 59 procent av eleverna på dessa fyra program.

I både kommunala och fristående gymnasieskolor är det stora variationer mellan programmen när det gäller utländsk bakgrund, föräldrars utbildningsbakgrund och meritvärde (genomsnittsbetyg) från grundskolan.

På samma program har i regel elever i fristående gymnasieskolor högre meritvärde från grundskolan och föräldrar med högre utbildningsnivå.

Andelen med utländsk bakgrund är i genomsnitt ungefär densamma om fristående gymnasieskolor jämförs med kommunala gymnasieskolor i hela landet. I de kommuner där det finns fristående gymnasieskolor är andelen med utländsk bakgrund högre i de kommunala gymnasieskolorna.

Föräldrarnas utbildningsnivå är högst på naturvetenskaps- och därefter på samhällsvetenskapsprogrammet både i kommunala och fristående gymnasieskolor, men nivåerna är högre i fristående gymnasieskolor. 81,5 procent av eleverna på naturvetenskapsprogrammet i fristående gymnasieskolor har minst en förälder med eftergymnasial utbildning mot 63,9 procent av eleverna på samma program i kommunala gymnasieskolor. För samhällsvetenskapsprogrammet är motsvarande andelar 72,7 och 49,5 procent.

Ansökningar om att starta nya fristående skolor

När ansökningstiden för att starta en fristående skola hösten 2002 gick ut hade 485 ansökningar inkommit, vilket är 15 procent fler ansökningar än föregående år. Ansökningarna avsåg 251 grundskolor, 190 gymnasieskolor, 18 särskolor, 9 gymnasiesärskolor och 17 förskoleklasser. De senaste två åren har Skolverket godkänt ungefär två tredjedelar av ansökningarna. Av de godkända skolorna brukar ungefär hälften sedan komma igång med verksamheten. Den vanligaste ansökargruppen är företag. Kunskapsskolan AB vill starta fristående skolor i 30 kommuner, Framtidsskolan AB i 12 kommuner, Internationella Engelska Skolan AB i 10 kommuner och Pysslingen Förskolor och Skolor AB i sju kommuner.³

³ Skolverkets pressmeddelande 2001-04-10

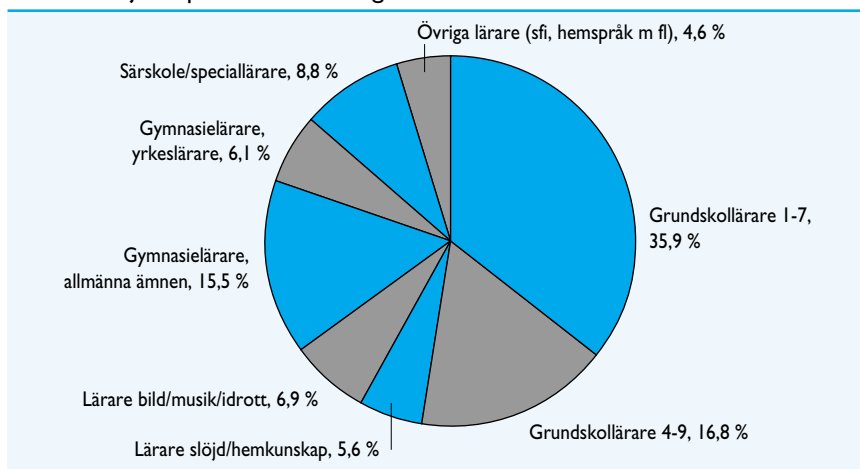
Personal i skolan

Personal i kommunala skolor

Den pedagogiska personalen⁴ utgör huvuddelen av den personal som finns i skolan. Det är framför allt lärare men i grundskolan även en del förskollärare, fritidspedagoger och fritidsledare. Enligt vår personalstatistik fanns det i november 2000 totalt drygt 193 000 hel- och deltidanställd personal inom kommunal förskoleklass, grundskola, gymnasieskola, särskola och komvux. Ungefär 65 procent av dessa var lärare. Förskollärare och fritidspedagoger utgjorde tillsammans cirka fem procent. Huvuddelen av förskollärarna och fritidspedagogerna var verksamma i förskoleklasser, men en del tjänstgjorde även i grundskolan.

Förutom den pedagogiska personalen enligt ovan finns andra vuxna i skolan. Skolledarna utgjorde cirka tre procent av samtliga anställda. Övriga personalkategorier är psykologer, kuratorer, sykonseulenter, vaktmästare, skolmåltidspersonal, städpersonal, administrativ personal m m. Störst bland dessa grupper är måltidspersonalen, som i november 2000 utgjorde cirka sex procent av den kommunalt anställda skolpersonalen. Elevassistenterna utgjorde fem procent.

Figur 5 Fördelning av antalet hel- och deltidanställda lärare i kommunal tjänst på olika lärarkategorier den 1 november 2000

Källa: Svenska Kommunförbundets personalstatistik

⁴ Enligt Skolverkets definition i Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport 198 ”Personer som tjänstgjorde som lärare, förskollärare, fritidspedagoger eller fritidsledare och hade en tjänstgöringsomfattning som inkluderade undervisning”

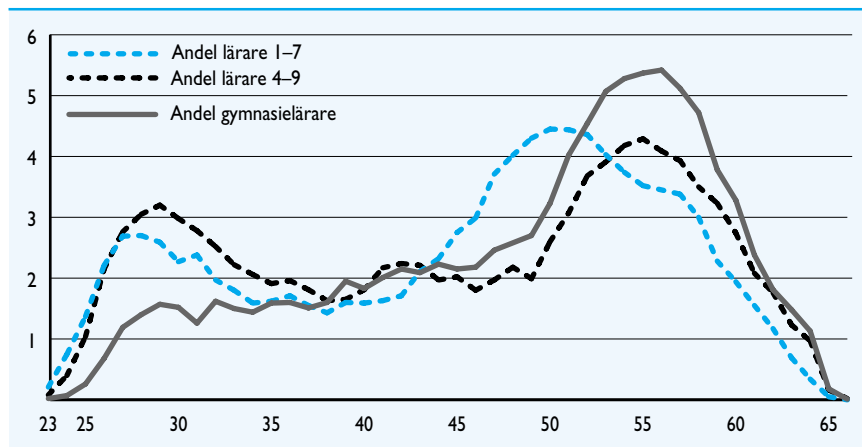
Antalet hel- och deltidanställda lärare i kommunerna var i november 2000 totalt ca 122 700, d v s ca 1,4 procent fler än föregående år. Omräknat till heltidstjänster var antalet 113 030 och ökningen ca 1 procent. Drygt hälften av lärarna är grundskollärare 1–7 respektive 4–9. Gymnasielärarna i allmänna ämnen och yrkeslärare utgör 22 procent av lärarna. En mindre del av dessa lärare undervisar i komvux. De olika lärarkategorierna fördelade sig i stort sett som föregående år (figur 5).

Kön och ålder i kommunala skolor

32 procent av de kommunalt anställda lärarna i november 2000 var män, vilket är oförändrat jämfört med föregående år. Detta är 11 procentenheter högre än den genomsnittliga andelen män för samtliga kommunalt anställda. Männerna finns framförallt bland gymnasielärarna och inom bild, musik och idrott, där varannan lärare var man. Däremot finns det få män bland lärarna för de yngsta eleverna, knappt 16 procent av grundskollärare 1–7.

Åldersfördelningen för några kategorier av kommunalt anställda lärare framgår av figur 6.

Figur 6 Andel tillsvidareanställda lärare i kommunerna per åldersklass i november 2000

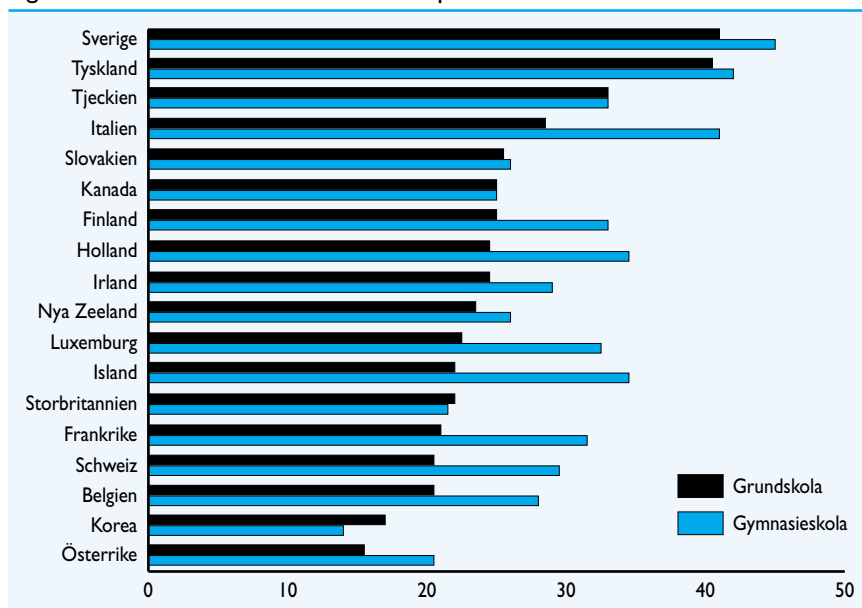

Källa: Svenska Kommunförbundets personalstatistik

Kön och ålder jämfört med andra OECD-länder

Problemet med att en stor andel lärare inom tio år kommer att gå i pension samtidigt som stora barnkullar skall passera genom skolan delar Sverige med andra OECD-länder. I genomsnitt är nästan en tredjedel av lärarna som undervisar på nivån motsvarande grundskolans senare del 50 år eller äldre. Som framgår av figur 7 har Sverige, tillsammans med Tyskland och Italien, störst andel grundskole- och gymnasielärare i denna åldersgrupp.

Figur 7 Andel lärare 50 år och äldre, procent

Källa: OECD, Education at a glance, tabell D2.2

Vad gäller könsfördelningen bland lärare blir denna jämnare ju högre upp i skolsystemen man tittar. På förskolenivå och nivån motsvarande grundskolans tidigare år dominerar andelen kvinnor starkt. Kanada och Frankrike är de enda länderna med mer än 20 procent manliga lärare på den nivån.⁵

Lärare i fristående skolor

Läsåret 2000/01 fanns det 4 290 tjänstgörande lärare i fristående grundskolor, vilket motsvarar 3 212 heltidstjänster, en ökning med 18 procent jämfört med föregående års heltidstjänster.⁶ Dessutom fanns det knappt 300 annan

⁵ OECD, Education at a glance, s. 212

⁶ Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.10 A och 6.5 A

pedagogisk personal, t ex förskollärare och fritidspedagoger. Andelen män var 28 procent.

Antalet gymnasielärare i fristående skolor var samma år 1 506, vilket motsvarar 993 heltidstjänster, en ökning med 22 procent jämfört med föregående års heltidstjänster.⁷ 51 procent av gymnasielärarna var män.

Att ökningen av lärare är större i fristående skolor jämfört med kommunala beror i huvudsak på att nya fristående skolor har startats.

Lärarnas utbildningsbakgrund

Kommunerna är enligt skollagen⁸ skyldiga att som lärare anställa personer som ”har en utbildning avsedd för den undervisning de i huvudsak skall bedriva”, d v s i princip lärarutbildning i Sverige, Norden, EU eller av Högskoleverket godkänd utbildning av motsvarande slag. När det saknas sökande med lärarutbildning kan kommunerna visstidsanställa personer med annan bakgrund. En kommun kan också tillsvidareanställa en person utan lärarutbildning ”om det saknas behöriga sökande och om det finns särskilda skäl samt om den sökande har motsvarande kompetens för den undervisning som anställningen avser och det dessutom finns skäl att anta att den sökande är lämpad att sköta undervisningen”.

Att det blir allt svårare att rekrytera lärare med pedagogisk utbildning framgår bl a av att andelen anställda lärare med pedagogisk utbildning har minskat. I den *kommunala grundskolan* var andelen lärare med pedagogisk utbildning 82 procent läsåret 2000/01⁹, en minskning med nästan fem procentenheter jämfört med föregående läsår.

I de *kommunala gymnasieskolorna* har andelen lärare med pedagogisk utbildning minskat med nästan fyra procentenheter till 79 procent läsåret 2000/01 jämfört med året innan.

På *fristående skolor* ställs i nuläget inte samma krav att anställa lärare med pedagogisk utbildning som på kommunala skolor. I fristående grundskolor var andelen med pedagogisk utbildning 62 procent läsåret 2000/01 och i fristående gymnasieskolor 52 procent, en minskning jämfört med 65,6 respektive 53,7 föregående år.

⁷ Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.10 A och 6.5 A

⁸ Skollagen 2 kap 3–4 §§

⁹ Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, Del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.10 A

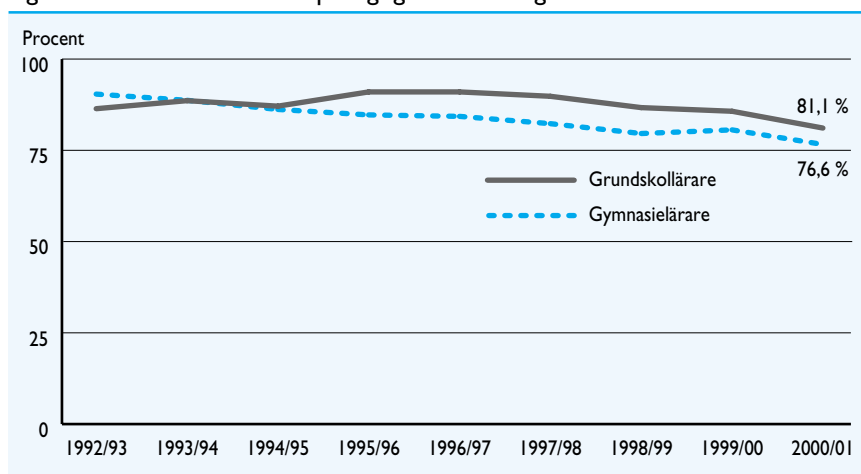
Andelen lärare med pedagogisk utbildning – oberoende av huvudman – var läsåret 2000/01 i grundskolan 81 procent och i gymnasieskolan 76,6 procent (läsåret 1999/00 85,7 respektive 80,6 procent).

Andelen lärare med pedagogisk utbildning för de olika huvudmännen och utvecklingen under 90-talet framgår av tabell 6 och figur 8.

Tabell 6 Andel lärare med pedagogisk utbildning* läsåret 2000/01, procent

	Kommunal	Fristående	Alla huvudmän
Grundskolor	82	62	81
Gymnasieskolor	79	52	77

Figur 8 Andel lärare med pedagogisk utbildning*

* Med pedagogisk utbildning avses ”någon pedagogisk högskoleutbildning (med dessa har likstälts personer som tidigare förklarats behöriga till statligt reglerade lärartjänster och personer som haft förordnande som behörig lärare)”.

Källa: Skolverket

Bland det stora flertalet lärare som undervisar i kärnämnen och kurser som är inriktade mot vård och omsorg är andelen med pedagogisk utbildning väsentligt högre (82 respektive 89 procent) än för genomsnittet av gymnasielärarna.

Beroende på regionala skillnader när det gäller tillgången till utbildade lärare finns det stora variationer mellan kommunerna. I kommunala grund- och gymnasieskolor kan andelen variera mellan som högst över 90 procent och som lägst ca 60 procent¹⁰.

¹⁰ Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, Jämförelsetal för huvudmän, del 1, 2001, Organisation, Personal, Resultat, Rapport 196, Skolverket

Skolverkets undersökning¹¹ av obehöriga lärares utbildning och erfarenhet läsåret 1999/00 – som förutom kommunala och fristående grund- och gymnasieskolor även omfattade kommunal vuxenutbildning och svenska för invandrare – visade att av de 22 385 lärare som 1999/00 saknade examen från lärarutbildning hade 70 procent någon form av högskoleutbildning. 30 procent hade högst gymnasieskola som bakgrund. Av dem med högskoleutbildning hade ungefär 40 procent varit registrerade på en lärarutbildning efter 1977, och många av dem hade i det närmaste slutfört sin utbildning.

Lärartäthet

Antalet elever per lärare läsåret 2000/01 framgår av tabell 7 och är i stort sett detsamma som föregående läsår. Det innebär en liten ökning av lärartätheten i kommunala gymnasieskolor och en liten ökning av lärartätheten i fristående grundskolor.

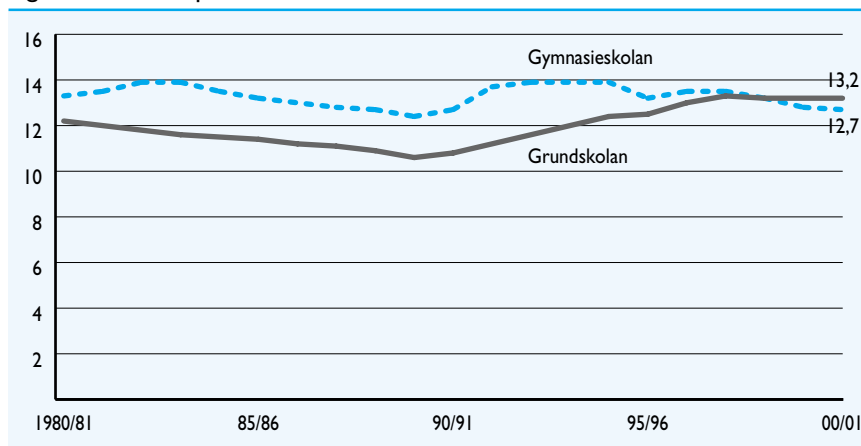
Tabell 7 Antal elever per lärare (heltidstjänstgörande) läsåret 2000/01

	Kommunala	Fristående
Grundskolor	13,2	13,0
Gymnasieskolor	12,7	14,3

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.10 A och 6.5 A

Figur 9 visar utvecklingen av lärartätheten från början av 80-talet.

Figur 9 Elever per lärare 1980–2000

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport nr 198, Skolverket, tabell 3.10 A och 6.5 A

¹¹ PM Lärarstatistik som fakta och debattunderlag, 2000-08-16, Skolverket

Lärarnas nya avtal

I december 2000 slöts ett nytt centralt kollektivavtal mellan Svenska Kommunförbundet och Lärarnas Samverkansråd. Avtalet är femårigt och gäller t o m 2005-03-31.

Enligt detta avtal skall under avtalsperioden ansträngningar göras i syfte att åstadkomma en ökad måluppfyllelse i skolan och förskolan; fler elever måste nå målen. Avtalet betonar det ansvar som vilar på var och en som är verksam i skolan att utifrån sin roll bidra till att förbättra måluppfyllelsen. Ett Råd med uppgift att följa, stödja och bedöma utvecklingen av måluppfyllelsen inrättas på nationell nivå.

I varje kommun kommer en partssammansatt skolutvecklingsgrupp att arbeta under avtalsperioden för att främja utvecklingen av barns och elevers lärande. Lokalt kollektivavtal tecknas i varje kommun bl a om skolutvecklingsgruppens planerade arbete. Det lokala partsarbetet förväntas bidra till att stärka kvaliteten i utbildningen och att förbättra lärares arbetssituation.

Av avtalet framgår också att förbättrade resultat och ökad måluppfyllelse kommer att leda till att löneutvecklingen på riksnivå kommer att uppgå till lägst 20 % under avtalsperioden. Precis som under föregående avtalsperiod gäller individuell lönesättning.

Liksom under föregående avtalsperiod har lärare, enligt det centrala avtalet¹², en genomsnittlig årsarbetstid som omfattar 1 767 timmar. Förlagd till 194 dagar motsvarar det en arbetsvecka på i genomsnitt 45,5 timmar. Av årsarbetstiden är 1 360 timmar reglerad arbetstid. Den reglerade arbetstiden skall användas till undervisning och annat pedagogiskt arbete med eleverna men också till medverkan i utvecklingsarbete, samordning, planering, utvärdering, information, administration, handledning av lärarstuderande m m. I den reglerade arbetstiden ingår också viss tid för kompetensutveckling. 104 timmar per arbetstagare och år skall tjäna som riktmärke för kompetensutveckling.

Den del av årsarbetstiden som överstiger 1 360 timmar – 407 timmar – är förtroendearbetstid – d v s ”sådan arbetstid över vilken arbetstagare har förtroende att själv disponera”. Det är framför allt tid för för- och efterarbete, spontana elev- och föräldrakontakter samt för egen utveckling.

¹² Löneavtal 00, Särskilda bestämmelser om arbetstider m m för lärare, Bilaga M, punkt 7

Lärarnas löner

Av tabell 8 framgår lärarnas lönenivå i november 2000.

Tabell 8 Månadsavlönade lärares lönenivå per nov 2000 (kronor per månad)

	Nyanställda	Erfarna	
Grundskollärare			
90:e percentilen	20 000	23 044	
medianlön	17 000	21 103	Definitioner:
10:e percentilen	14 800	18 100	Lönenivå: Heltidslön inkl. fasta tillägg nov. 2000
Gymnasielärare i allmänna ämnen			Nyanställd: Anställd som lärare nov. 2000 men ej nov. 1999. Även andra än nyexaminerade ingår i gruppen.
90:e percentilen	22 800	25 134	
medianlön	18 801	22 795	
10:e percentilen	16 524	20 200	
Övriga lärare, t ex hemspråklärare, SFI-lärare, yrkeslärare			Erfaren: Anställd som lärare i någon kommun såväl nov. 1995 som nov. 2000
90:e percentilen	21 876	23 380	
medianlön	17 500	21 559	
10:e percentilen	14 700	18 678	

Medianlönen innebär att 50 procent av individerna i gruppen har lägre eller samma lön som medianlönen. 10:e och 90:e percentilen innebär att 10 respektive 90 procent av individerna i gruppen har lägre eller samma lön som 10:e respektive 90:e percentilen.

Källa: Svenska Kommunförbundet

Om skolans resurser

Ekonomi

Internationellt sett satsar Sverige mycket resurser på sin grund- och gymnasieskola

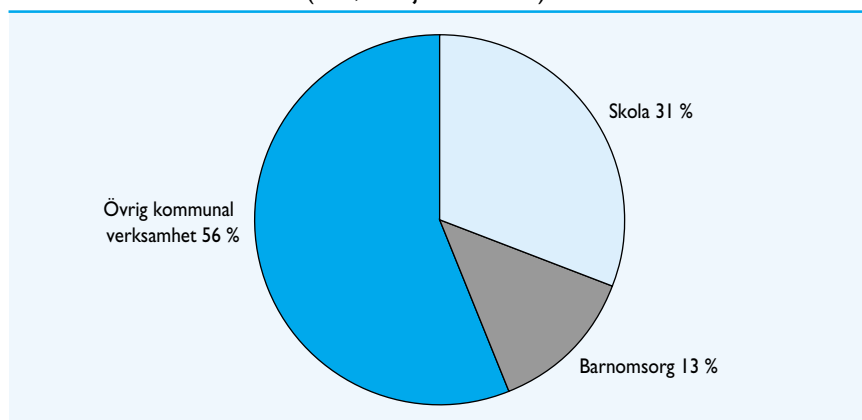
Sverige satsar, liksom övriga nordiska länder, stora resurser på utbildning. Endast Norge, Danmark, Island och Sydkorea satsade 1998 en större andel av bruttonationalprodukten på utbildning än Sverige. I genomsnitt satsade OECD-länderna 5,7 procent av sin bruttonationalprodukt på grund- och gymnasieskola under 1998, som är det senaste i året i OECD:s sammanställning¹³. Samma år satsade Sverige ca 6,8 procent av sin bruttonationalprodukt på utbildning på dessa nivåer, dvs. i det närmaste 20 procent mer. När det gäller kostnaden per elev under det som motsvarar de sex första grundskoleåren ligger Sverige högt. Den genomsnittliga kostnaden per elev och år var 1998 i OECD-länderna drygt 3 915 US-dollar. För Sveriges del låg motsvarande kostnad på nästan 5 600 US-dollar, d v s drygt 42 procent högre. Vid tolkning av dessa siffror skall tilläggas att den svenska kostnaden omfattar kostnader för skolmåltider, skolskjuts m m. Det är kostnader som överhuvudtaget inte ingår i skolkostnaderna i de flesta länder, eftersom de inte tillhör skolans uppgifter eller för att de finansieras av hushållen själva.

Den svenska skolans resurser fortsätter att öka

1999 satsade kommunerna enligt Skolverket över 93 miljarder kronor på utbildning, d v s förskoleklass, grundskola, gymnasieskola, särskola och komvux. Det utgör 31 procent av kommunernas totala kostnader. Detta innebär att resurserna till skolväsendet ökade med närmare sex procent jämfört med 1998.

¹³ OECD, Education at a glance, 2001.

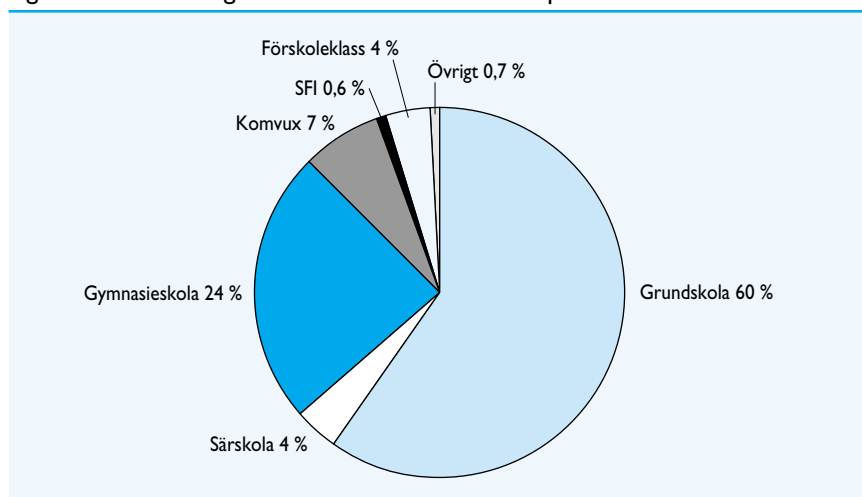
Figur 10 Skolans och barnomsorgens andelar av den kommunala sektorns totala kostnader (299,7 miljarder 1999)

Källa: Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän, kostnader 2000, del 2. Rapport nr 189, Skolverket

Av figur 11 nedan framgår hur resurserna fördelades mellan de olika kommunala skolformerna 1999. Grundskolans andel minskade något medan gymnasieskolans andel i stort sett var oförändrad jämfört med 1998. Kostnaderna för särskolan ökade något. Kommunerna satsade år 1999 78 miljarder kronor på enbart grund- och gymnasieskolan.

Figur 11 Fördelning av kommunernas kostnader på olika skolformer 1999

Källa: Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän, kostnader 2000, del 2. Rapport nr 189, Skolverket

Grundskolan

Grundskolans resurser ökade med 6,1 procent 1999 och med 3,9 procent 2000

Den kommunala grundskolans resurser ökade med 3,2 miljarder kronor eller drygt sex procent till 56,2 miljarder kronor mellan 1998 och 1999. I genomsnitt kostade en elev i kommunala grundskolor 55 000 kronor 1999, vilket är en ökning med 1 800 kronor eller 3,5 procent jämfört med 1998.

Hur kostnaderna fördelades mellan olika huvudmän framgår av tabell 9 nedan.

Tabell 9 Kostnad i miljarder kronor och förändring i procent för olika huvudmän. I tabellen redovisas kostnader inklusive skolskjuts¹⁴

	Miljarder kronor 1999	Förändring 98–99, %	Per elev 1999	Förändring 98–99, %
Kommun	54,5	5,8 %	55 000	3,5 %
Fristående	1,5	17,1 %	52 100	1,2 %
Totalt ¹⁵	56,2	6,1 %	54 900	3,5 %

Källa: Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän, kostnader 2000, del 2. Rapport nr 189, Skolverket

År 1999 satsade kommunerna mer på grundskolan än något tidigare år på 1990-talet. Räknad i kronor per elev var emellertid genomsnittskostnaden fem procent lägre än 1991, eftersom antalet elever var högre 1999.

Skolverkets preliminära siffror¹⁶ för 2000 visar att resurserna i fasta priser ökade med ytterligare fyra procent i den kommunala grundskolan, medan antalet elever endast ökade med 1,6 procent. Resurserna per elev beräknas därför öka med 2,3 procent jämfört med 1999.

¹⁴ Förändringstalen kan skilja sig en aning åt jämfört med Skolverkets redovisning i rapport 189. Det beror på att Skolverket använt sig av oavrundade värden, vilka vi inte har tillgång till.

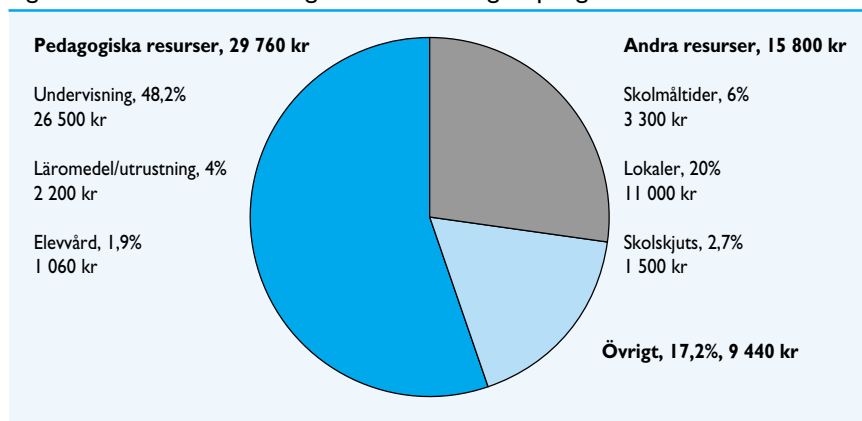
¹⁵ I totalsiffran ingår även kostnader för sameskolan samt internationella skolor och riksinternat.

¹⁶ En bedömning av kostnaderna för barnomsorg, skola och vuxenutbildning budgetåret 2000, Skolverket, Dnr 2001:1705

Undervisningen står för närmare hälften av den kommunala grundskolans kostnader

Hur genomsnittskostnaden 55 000 per elev fördelades på olika kostnadsslag för den kommunala grundskolan framgår av figur 12.

Figur 12 Den kommunala grundskolan: Hit gick pengarna år 1999, kr/elev

Källa: Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän, kostnader 2000, del 2. Rapport nr 189, Skolverket

Kostnaden för undervisning ökade i genomsnitt med 1 400 kronor eller 5,6 procent per elev jämfört med året innan. Förändringen kan delvis tillskrivas ökade lönekostnader för personal inom skolan. Kostnaden för läromedel, som inkluderar kostnader för IT och skolbibliotek, minskade med 400 kronor per elev eller 15 procent jämfört med föregående år efter att under några år ha stigit kraftigt framför allt till följd av betydande IT-satsningar.

Ca 20 procent av de totala resurserna i grundskolan används för lokaler. Mellan 1997 och 1999 minskade lokalkostnaderna med i genomsnitt ca 10 procent, beroende bl a på ökad integration av förskola, fritidsverksamhet och skola.

På riksnivå minskar nu antalet elever i grundskolan medan antalet gymnasieelever ökar. För en del kommuner blir det ett problem när lokalerna inte alltid finns där behoven kommer att finnas och när man därför måste både nyinvestera och hitta nya användningsområden för de lokaler som inte längre behövs som grundskola.

I elevvårdsutredningen¹⁷ redovisades utvecklingen av kostnaderna för elevvård i grundskolan 1995 till 1998 enligt tabell 10. Vi har kompletterat tabellen med Skolverkets uppgifter för 1999. Av tabellen framgår att elevvården 1999 kostade i genomsnitt 1 060 kronor per elev i kommunala grundskolor, vilket är en minskning med 4,5 procent jämfört med 1998. Mellan 1997 och 1998 hade emellertid kostnaden för elevvård ökat med nära nog 20 procent.

Tabell 10 Grundskola: Kostnader för elevvård

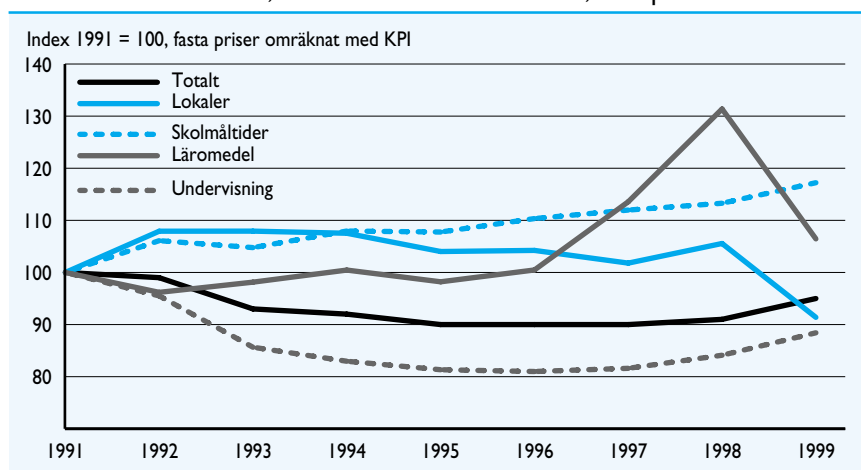
i fasta priser, omräknat med konsumentprisindex med 1999 som basår

Kostnad per elev	1995	1997	1998	1999
Kommunala skolor	950	930	1110	1060
Fristående skolor	700	700	690	710

I den centralt insamlade statistiken utgår man från en relativt snäv definition av elevvård. Däri inräknas kostnader för skolläkare, skolsköterskor, skolkuratorer och skolpsykologer liksom även kostnader för köpta tjänster av detta slag. Kostnader för t ex elevassistenter, kamrattstödjare, talpedagoger och logopedier liksom en rad verksamheter och aktiviteter som syftar till att förbättra skolmiljö och skolklimat räknas inte som elevvård.

Utvecklingen för några kostnadslag under 1990-talet framgår av figur 13. Figuren anger inga kostnadsnivåer utan redovisar endast utvecklingen med utgångspunkt från 1991 års nivåer.

Figur 13 Förändring av kostnad per elev i grundskolan totalt, och för några verksamheter, 1991–1999. Index 1991=100, fasta priser

Källa: Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän, kostnader 2000, del 2. Rapport nr 189, Skolverket

¹⁷ Från dubbla spår till Elevhälsa – i en skola som främjar lust att lära, hälsa och utveckling. SOU 2000:19

Preliminära kostnader för grundskolan 2000

De preliminära siffrorna från Skolverket visar att kostnaderna ökat för nästan alla kostnadslag mellan 1999 och 2000.

Tabell 11 Preliminära delkostnader i den kommunala grundskolan 2000, fasta priser

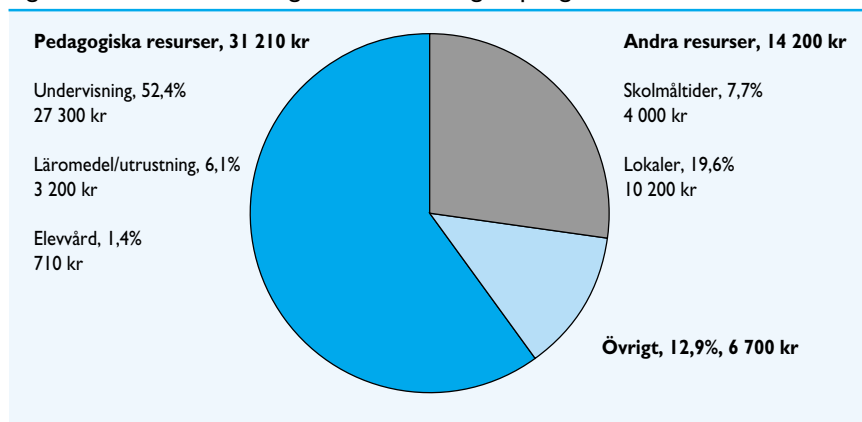
Kostnadslag	Kostnad per elev (kr)	Förändring jämfört med 1999 (%)
Undervisning	27 730	3,7
Läromedel	2 280	1,0
Skolmältider	3 330	-0,6
Elevvård	1 110	2,9
Lokaler	11 300	1,6

Mindre lokalytor i fristående grundskolor ger utrymme för andra insatser

Kostnaden för fristående grundskolor utgjorde 1999 1,5 miljarder kronor eller motsvarande tre procent av den totala kostnaden för grundskolan. De fristående grundskolorna finansieras i huvudsak genom bidrag från elevernas hemkommuner. Mellan 1998 och 1999 ökade de kommunala ersättningarna till fristående grundskolor med cirka tre procent. Bidragen täcker omkring 93 procent av de fristående grundskolornas totala kostnader.

Kostnaden per elev i de fristående skolorna var 52 100 kronor, vilket är 2 900 kronor lägre än i de kommunala skolorna. Hur de fristående skolornas kostnader fördelar sig framgår av figur 14.

Figur 14 Den fristående grundskolan: Hit gick pengarna år 1999, kr/elev

Källa: Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän, kostnader 2000, del 2. Rapport nr 189, Skolverket

Kostnaderna per elev för undervisning, skolmåltider och läromedel, utrustning och skolbibliotek är högre i fristående grundskolor jämfört med den kommunala grundskolan. Kostnaderna för läromedel ökade mellan 1998 och 1999 i fristående grundskolor med 1 200 kronor per elev. Övriga kostnadsposter förutom elevvården minskade under samma period.

Lokalytan per elev i de fristående grundskolorna är i genomsnitt 11 kvadratmeter, jämfört med 15 kvadratmeter i kommunala grundskolan. Det finns fristående grundskolor med lokalytor på 5–6 kvadratmeter per elev. Det är halva kostnaden jämfört med den genomsnittliga lokalkostnaden i riket. Genom att hitta annorlunda lösningar på sina lokalbehov jämfört med kommunala grundskolor får många fristående grundskolor antingen en lägre nivå på sin total kostnad eller ökade resurser för något av de andra kostnadsslagen.

Kostnaderna för elevvård i fristående skolor ökade marginellt och är 710 kronor per elev 1999 jämfört med 1 060 kronor i kommunala grundskolor.

Stora variationer mellan kommunerna

Kostnaden per elev, exklusive skolskjuts, varierar 1999 mellan kommunerna med som minst 37 000 kronor och som mest 76 200 kronor per elev. Kostnaden per elev är högst i storstadskommunerna och lägst i landsbygds-kommunerna.

Skolverkets studier av kostnadsvariationerna i grundskolan under 1990-talet visar att strukturella faktorer påverkar en relativt stor del av kostnaden per elev. Dessa faktorer kan förklaras i termer av ekonomiska, sociala, geografiska och demografiska förhållanden. Strukturella faktorer som visat sig vara av generell betydelse är kommunens storlek, befolkningstäthet, skattekraft och kommunens disponibla inkomst samt andelen barn med utlandsfödd förälder. Sådana variabler kan sägas förklara ungefär hälften av variationen i grundskolekostnader som finns mellan olika kommuner. Återstående skillnader kan enligt Skolverket förklaras med olika redovisningsmetoder, skillnader i prioriteringar och effektivitet i organisationen i kommunerna.

Gymnasieskolan

Gymnasieskolans resurser ökade med 2,9 procent 1999 och 1 procent 2000 1999 kostade gymnasieskolan totalt i riket 22 miljarder kronor, vilket är en ökning med 807 miljoner eller 2,9 procent jämfört med 1998. Även resurserna per elev ökade. År 1999 kostade en elev i gymnasieskolan i genomsnitt 72 200 kronor, en ökning med 5 procent jämfört med föregående år. Det är det högsta beloppet sedan 1991.

Hur kostnaderna fördelades mellan olika huvudmän framgår av tabell 12 nedan.

Tabell 12 Kostnad och förändring i procent för de olika skolhuvudmännen. I tabellen redovisas kostnader inklusive skolskjuts m m¹⁸.

	Miljarder kronor 1999	Förändring 98–99, %	Per elev 1999	Förändring 98–99, %
Kommun	20,3	6,2 %	70 700	5,8 %
Landsting	0,7	-53,3 %	131 100	33,5 %
Övriga	1,0	33,6 %	80 000	4,5 %
Totalt	22,0	2,9 %	72 200	5,0 %

Källa: Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän, kostnader 2000, del 2. Rapport nr 189, Skolverket

Av de totala kostnaderna för gymnasieskolan stod den kommunala gymnasieskolan 1999 för 92 procent. Landstingen stod för tre procent. Resterande kostnad delades mellan de fristående gymnasieskolorna, internationella skolor, riksinternatskolor samt kompletterande skolor. Kostnaden för landstingens gymnasieskola har halverats, vilket framförallt beror på att kommunerna övertagit landstingens omvårdnadsutbildning.

Enligt preliminära siffror från Skolverket för år 2000 beräknas kostnaderna för den kommunala gymnasieskolan ha ökat med ungefär en procent jämfört med 1999 både totalt och per elev.

Kostnaderna varierar

Det är stora variationer i kostnaden per elev mellan de olika huvudmännen. Det beror till stor del på att de olika huvudmännen anordnar olika gymnasieprogram som kostar olika mycket. Högst kostnad har landstingen med en genomsnittlig kostnad 1999 per elev på 131 100 kronor, en ökning med över 30 000 kronor per elev eller 34 procent jämfört med året innan. Ökningen beror till stor del på att eleverna i landstingsdrivna omvårdnadsprogram har minskat relativt sett mer än naturbruksprogrammets elever. Eftersom naturbruksprogrammets kostnader ligger högre än omvårdnadsprogrammet blir genomsnittskostnaden per elev för landstingens gymnasieskolor högre.

Variationerna i elevkostnad mellan olika kommuner beror för gymnasieskolor liksom när det gäller grundskolor på olika strukturella faktorer (se sid 32). De kommuner som inte har en egen gymnasieutbildning har, förutom

¹⁸ Talen kan skilja sig en aning åt jämfört med Skolverkets redovisning i rapport 189. Det beror på att Skolverket använt sig av oavrundade värden, vilka vi inte har tillgång till.

den ersättning de betalar till anordnarkommunen, kostnader för resor och inackordering.

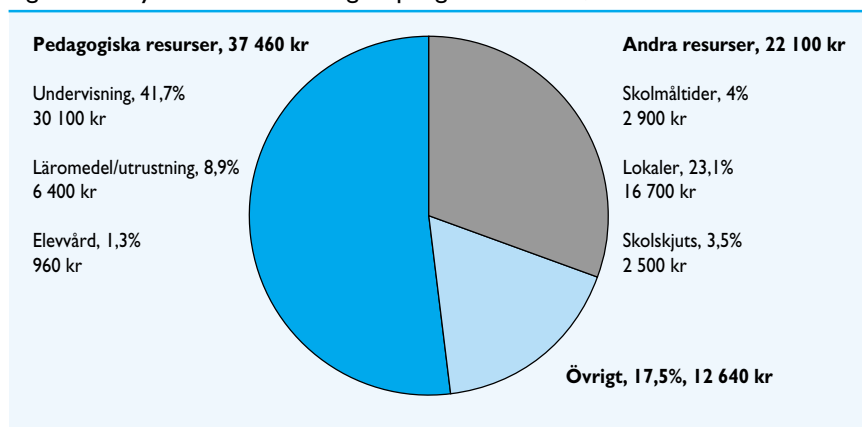
Programmets kostnader varierar beroende på bl a olika lokal- och utrustningsbehov och storleken på undervisningsgrupper. Enligt Skolverkets beräkningar¹⁹, som bygger på uppgifter från ett urval av kommuner och landsting, varierar kostnaden per elev från som lägst 51 100 kronor (sambhällsvetenskapliga programmet) till som högst 140 900 kronor (naturbruksprogram i landstingens regi).

Kostnaderna för undervisning i den kommunala gymnasieskolan 1999 ökade med nio procent jämfört med 1998. Det innebär att 1999 års genomsnittskostnad för undervisning är den högsta sedan 1991. Den kraftiga ökningen förklaras dels av en ökad lärartäthet, dels av ökade lärarlöner.

Hur genomsnittskostnaden 72 200 kr per elev fördelades på olika kostnadslag för den kommunala gymnasieskolan framgår av figur 15.

Utvecklingen för några kostnadslag framgår av figur 16. Figuren anger inga kostnadsnivåer utan redovisar endast utvecklingen med utgångspunkt från 1991 års nivåer.

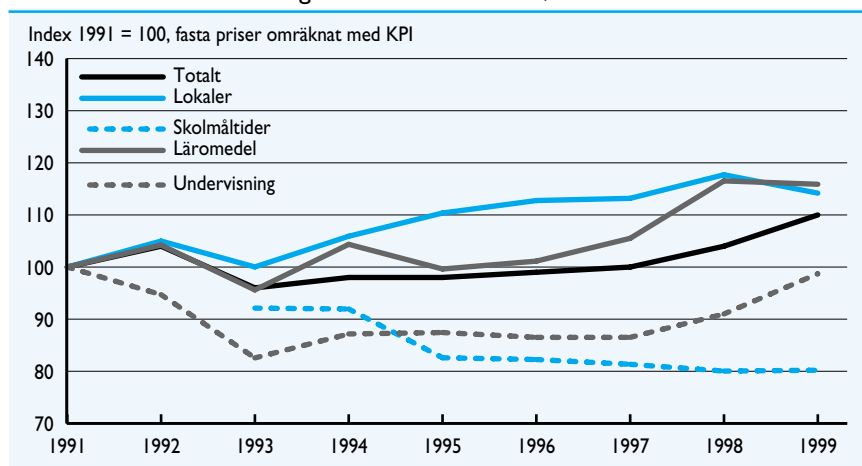
Figur 15 Gymnasieskolan: Hit gick pengarna år 1999, kr/elev

Källa: Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän, kostnader 2000, del 2. Rapport nr 189, Skolverket

¹⁹ Kostnader samt priser enligt samverkansavtal per gymnasieprogram. Dnr 2000:3382, Skolverket

Figur 16 Förändring av kostnad per elev i den kommunala gymnasieskolan, totalt och för några olika verksamheter, 1991–1999

Källa: Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän, kostnader 2000, del 2. Rapport nr 189, Skolverket

Kostnaden för elevvården i den kommunala gymnasieskolan har ökat kontinuerligt sedan 1995. Som framgår av tabell 13 har kostnaden per elev för elevvård under perioden 1995 till 1999 ökat med 32 procent. Mellan 1998 och 1999 ökade kostnaderna för elevvård med åtta procent.

Tabell 13 Gymnasieskola: Kostnader för elevvård

i fasta priser, omräknat med konsumentprisindex med 1998 som basår

Kostnad per elev	1995	1997	1998	1999
Kommunala skolor	720	810	880	950
Fristående skolor	570	670	700	900

Högre elevkostnad i fristående gymnasieskolor

En elev i fristående gymnasieskolor kostade 1999 i genomsnitt 77 300 kronor, vilket är en ökning med fyra procent jämfört med 1998. Kostnaderna för undervisning, läromedel, skolmåltider och lokaler i fristående gymnasieskolor är 1999 högre än i kommunala skolor men något lägre när det gäller kostnaden för elevvård, trots en kraftig ökning av elevvårdskostnaden mellan 1998 och 1999 (se tabell 13).

Av de fristående gymnasieskolorna var det enligt Skolverkets statistik²⁰ endast tio procent som tog ut elevavgifter 1999. Motsvarande andel år 1998 var ca 40 procent. Utslagen på antalet elever i fristående gymnasieskolor som tar ut elevavgifter erhålls en genomsnittlig avgift på 6 800 kronor per elev och år.

Preliminär elevkostnad för gymnasieskolan år 2000

Av Skolverkets preliminära statistik för den kommunala gymnasieskolan för år 2000 framgår att kostnaderna för undervisning och elevvård ökat jämfört med föregående år, medan kostnaderna för lokaler, läromedel samt skolmältider beräknas ha minskat. Av tabell 14 nedan framgår att kostnaden per elev för undervisning uppskattas uppgå till 30 860 kronor år 2000, vilket är en ökning med tre procent jämfört med 1999.

Tabell 14 Preliminära delkostnader i den kommunala gymnasieskolan år 2000, fasta priser.

Kostnadslag	Kostnad per elev (kr)	Förändring jämfört med 1999 (%)
Undervisning	30 860	3,0
Läromedel	5 910	-2,6
Skolmältider	2 770	-0,3
Elevvård	1 010	5,0
Lokaler	15 740	-4,2

Några viktiga iakttagelser inför framtiden

Den demografiska utvecklingen styr kostnadsutvecklingen

Många frågar sig varför det inte skett mer förbättringar av den kommunala servicen trots att staten ökat statsbidragen via exempelvis de numera kända "Perssonpengarna" som skulle gå till skola, vård och omsorg. Det finns flera förklaringar till detta. En är att Perssonpengarna i praktiken utgjorde en förhållandevis liten andel av kommunernas intäkter och att effekterna av dem följaktligen inte kunde bli så påtagliga. För 1998 utgjorde Perssonpengarna t ex 2,2 procent av kommunernas samlade intäkter. Den viktigaste förklaringsfaktorn är emellertid den demografiska utvecklingen i kombination med att nivån på det generella statsbidraget inte påverkas av att antalet elever blir fler.

²⁰ Barnomsorg och skola, jämförelsetal för huvudmän kostnader 2000, del 2, Rapport 189, Skolverket

Övergången från specialdestinerade till generella statsbidrag genomfördes 1993 när antalet elever i grundskolan var som lägst. Storleken på det generella statsbidraget har därefter justerats till följd av diverse förändringar i ansvarsfördelning, uppgiftsfördelning eller huvudmannaskap. Nivån har däremot inte förändrats med hänsyn till att fler barn deltar i skolan. Det har ej heller skett någon justering pga de löne- och prisökningar som skett.

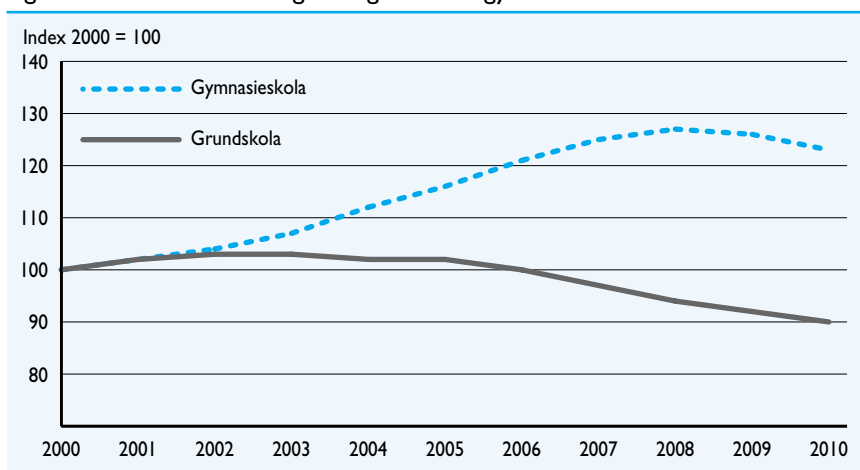
Som vi närmare redovisade i *Aktuellt om skolan 2000* ökade under 1990-talet antalet barn och unga i skola och barnomsorg med sammanlagt 467 000, eller 27 procent, vilket i 1998 års priser skulle motsvara 22 miljarder kronor. Detta var resursanspråk som kommunerna fick finansiera på egen hand. I tiden sammanföll dessa resursanspråk dessutom med bl a skattestopp, krav på balans i ekonomin, hög arbetslöshet och växande socialbidragskostnader, vilket ställde ytterligare krav på kommunerna.

Det ekonomiska utrymmet för ambitionshöjningar är fortsatt begränsat
1990-talet var således på många sätt ett besvärligt decennium för kommunerna. Nu går det bättre för Sverige mycket tack vare en förbättrad sysselsättning som ger ökade skatteintäkter samtidigt som socialbidragskostnaderna minskat. På grund- och gymnasieskolans område har detta satt avtryck genom nya kommunala satsningar motsvarande fyra miljarder kronor mellan åren 1998 och 1999. Det ökade ekonomiska utrymmet äts emellertid till en del upp av nya kostnadsökningar främst p g a ökade behov.

Fram till år 2003 ökar antalet grundskoleelever med ytterligare 40 000–50 000. Därefter blir antalet barn som börjar skolan färre än de som går ut nionde årskursen. Antalet elever i gymnasieskolan fortsätter emellertid att öka med närmare 100 000 (30 procent) fram till år 2008. En gymnasieplats kostade 1999 i genomsnitt 17 300 kr mer än en grundskoleplats. Det innebär att skolan nu står inför uppgiften att omfördela resurser från de billigare årskurserna i grundskolan till gymnasieskolans dyrare, en ekvation som sannolikt inte kan gå ihop utan fortsatta effektiviseringar och andra omprioriteringar.

Figur 17 visar behovsutvecklingen fram till år 2010.

Figur 17 Behovsutvecklingen av grund och gymnasieskola åren 2000–2010

Källa: Svenska Kommunförbundet

Riktade statsbidrag skapar stora förväntningar men...

Kommunerna står därför nu inför nya ekonomiska utmaningar för att utifrån ändrade demografiska förutsättningar kunna bereda alla elever en god utbildning. I detta läge fattade riksdagen beslut om ett särskilt riktat statsbidrag till skolsektorn för att öka personaltätheten. Bidraget får endast användas för personalförstärkningar och utgår inte om man inte kan påvisa att personaltätheten ökat. Bidraget utgör en tidsbegränsad satsning och utgår med årliga belopp enligt tabell 15. Efter fem år skall statsbidraget infogas i det generella statsbidraget till kommunerna.

Tabell 15 Riktade statsbidrag till personalförstärkningar i skolan, miljarder kronor och genomsnittligt belopp, kronor per elev

År	Skolsatsning mdkr	Antal personer 6–18 år den 1 jan	Kr per elev
2001	0,5	1 476 441	339
2002	1,5	1 483 109	1 011
2003	2,5	1 483 567	1 685
2004	3,5	1 477 007	2 370
2005	4,5	1 465 031	3 072
2006	5,0	1 448 599	3 452

Källa: Kommunernas ekonomiska läge mars 2001, Svenska Kommunförbundet

Samtidigt som riksdagen har beslutat om det riktade statsbidraget kvarstår kravet på att kommunerna skall ha balans i sina budgetar. I rapporten Kommunernas ekonomiska läge, mars 2001, gjorde vi bedömningen att fyra av tio kommuner inte kommer att nå balans år 2000. Senast år 2002 måste underskotten vara täckta. För att uppfylla kravet på balans i ekonomin, för att klara ökade behov inom äldreomsorgen och för att klara de förestående omstruktureringarna mellan grundskola och gymnasieskola kan en del kommuner tvingas göra fortsatta nedskärningar på personal även i skolan och är därmed enligt kriterierna för statsbidraget inte berättigade att söka statsbidraget. En del kommuner kan dock medges att använda statsbidraget för att undvika personalnedskärningar förutsatt att de har ett vikande elevunderlag och/eller är en av de kommuner som fått bidrag från Kommundelegationen.

Det särskilda bidraget till personalförstärkningar ökar successivt och kommer från och med år 2007 att ingå i det generella bidraget till kommunerna. Men det dröjer innan beloppen kommer att märkas i verksamheten. År 2001 blir tillskottet 339 kronor per elev. Under förutsättning att hela statsbidraget utnyttjas innebär satsningen år 2006 att 3 452 kronor/elev tillförs skolan. Tillskottet finansierar då knappt sju procent av kostnaden per elev. Då bidraget är nominellt oförändrat medan kostnaden per elev förändras reellt begränsas finansieringsgraden av det riktade statsbidraget i realiteten till ca fem procent av genomsnittskostnaden år 2006. Det är mindre än kommunernas egna resursökningar till skolan och barnomsorgen på ett enda år, mellan 1998 och 1999.

Lärarna

Vissa basuppgifter om lärare och övrig personal redovisas fr o m sid 18.

Läraryrket ökar

Den läraryrkesbrist som finns redan idag och som förväntas öka de närmaste åren bekräftas av prognoser som gjorts av olika myndigheter.²¹ Tillsammans med SCB gjorde Svenska Kommunförbundet en prognos av behov av och tillgång till lärare under perioden 1997–2012. Den prognosen redovisades i korthet i *Aktuellt om skolan 1999* och mera utförligt i *Personal och kompetens i förändring*, Svenska Kommunförbundet 1999.

Nu föreligger en ny prognos för perioden 2000–2015²². Den avser alla skolformer oberoende av huvudman. Den utgår från ett antal antaganden såsom den kommunala ekonomins utveckling, senare års personalrörlighet, en beräknad personaltäthet med hänsyn tagen till det nya statsbidraget till personalförstärkning, nuvarande dimensionering av lärarutbildningen m m.

Som framgår av figur 18 fanns det utgångsåret 2000 totalt drygt 140 000 lärare (inklusive tjänstlediga) anställda i de olika skolformerna (grundskola, gymnasieskola och komvux). Av dessa var det 17 000 (12 procent) lärare som var visstidsanställda och saknade formell pedagogisk utbildning. En viss andel av de tillsvidareanställda lärarna (år 2000 totalt ca 10 000) saknade också formell pedagogisk utbildning. Skollagen kräver med vissa undantag att man i offentligt bedriven utbildningsverksamhet anställer lärare med pedagogisk utbildning (se närmare avsnittet *Lärarnas utbildningsbakgrund*, sid 21). På fristående skolor ställs i nuläget inte samma krav när det gäller lärarnas utbildning. Andelen utan formell pedagogisk utbildning är också högre i fristående skolor än i kommunala, men eftersom andelen elever i de fristående skolorna inte utgör mer än drygt fyra procent påverkar inte detta beräkningarna i prognosen i någon större utsträckning.

Läraryrket störst 2005

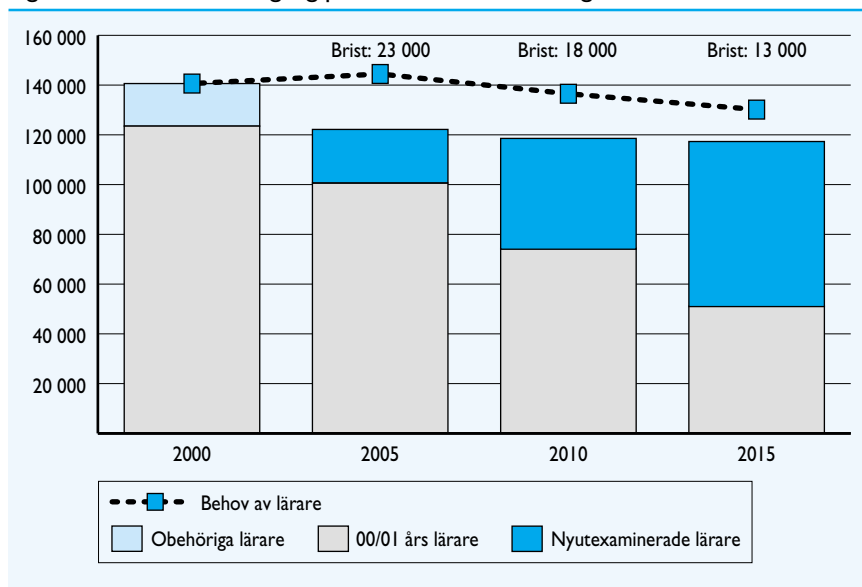
Sammantaget för de i prognosen ingående skolformerna (grundskola, gymnasieskola och komvux) kommer under den studerade perioden skillnaden mellan tillgång och behov att vara störst år 2005, då huvuddelen av de stora barnkullarna från 1990-talet finns kvar i skolan. Då saknas enligt prognosen ca 23 000 lärare med pedagogisk utbildning (framför allt i grundskolan och gym-

²¹ Text Skolverkets ämnesläraryrkesprognos, Rapport 199, SCB:s Utbildning och efterfrågan på arbetskraft 2001:1, SCB:s Arbetskraftsbarometer, AMS Var finns jobben 2001, Ura 2001:1

²² Personalen i fokus 2000, Svenska Kommunförbundet

nasieskolan). 2010 saknas det totalt ca 18 000 lärare (då i huvudsak i gymnasieskolan). 2015 har effekterna av babyboomen klingat ut och bristen beräknas till ca 13 000 lärare (Se figur 18).

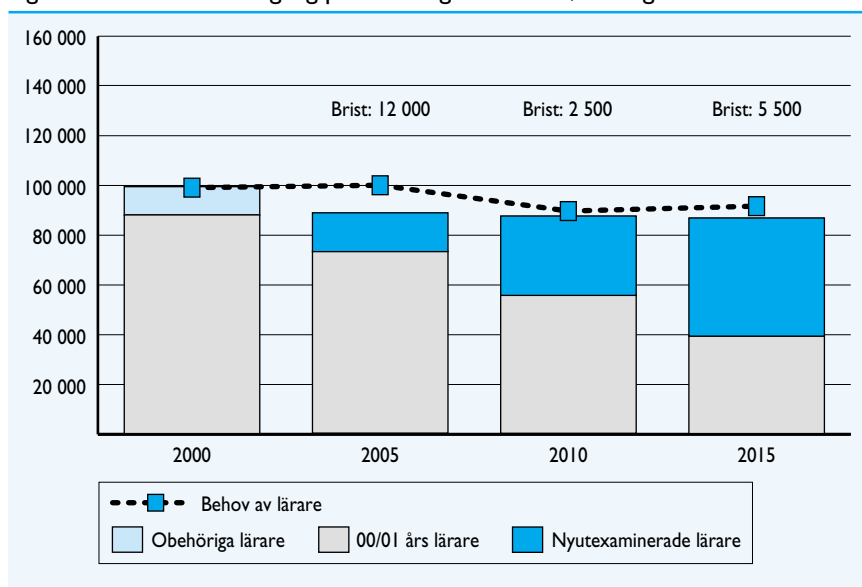
Figur 18 Behov och tillgång på lärare i skolan, samtliga skolor

Bristen på grundskollärare kulminerar 2005

Skillnaden mellan tillgång till och behov av lärare i grundskolan är störst 2005, då det enligt prognosen (figur 19) kommer att saknas ca 12 000 lärare med pedagogisk utbildning. Efterfrågan på lärare påverkas både av elevökningen de senare åren i grundskolan och den ökade lärartätheten som förväntas bli en effekt av det riktade statsbidraget för personalförstärkning. År 2010 har de stora elevkullarna lämnat grundskolan och gapet mellan tillgång och behov förväntas sjunka till ca 2 600 för grundskolan. År 2015 förutser prognosen ett gap på drygt 5 000 lärare.

Figur 19 Behov och tillgång på lärare i grundskolan, samtliga skolor

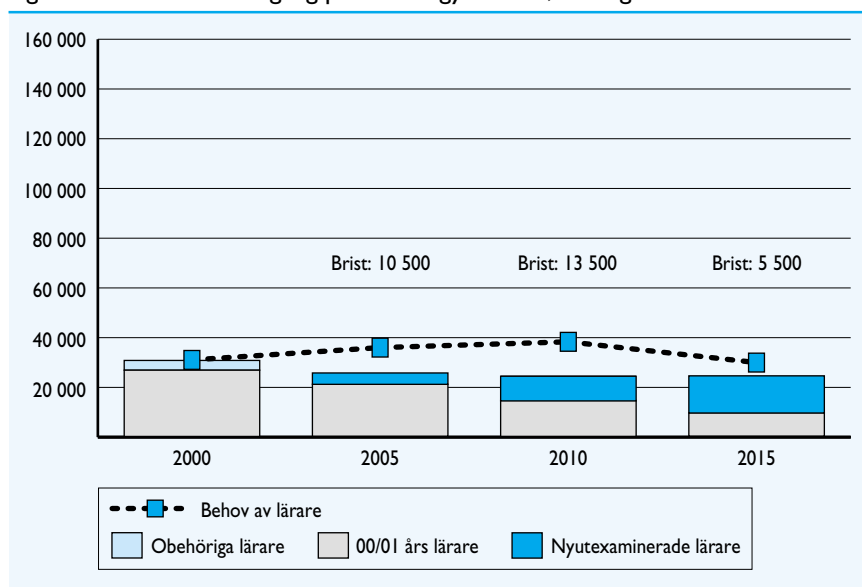

I beräkningarna har inte hänsyn tagits till att en del lärare byter skolform. Fler grundskollärare börjar arbeta i gymnasieskolan eller komvux än tvärtom. Tar man hänsyn till skolformsbyten kan gapet mellan behov av och tillgång till grundskollärare öka med ca 2 000 år 2005 och drygt 4 000 år 2015.

Stor brist på gymnasielärare fram till 2010

Bristen på gymnasielärare kommer att vara störst år 2010, då det enligt prognosen (figur 20) kommer att saknas ca 13 500 lärare med pedagogisk utbildning i gymnasieskolan. Elevökningen är störst 2008/09 och sammanfaller med att många av dagens lärare går i pension. År 2000 var 53 procent av gymnasielärarna 50 år eller äldre. I slutet av beräkningsperioden minskar elevantalet och bristen på lärare beräknas bli ca 5 500.

Figur 20 Behov och tillgång på lärare i gymnasiet, samtliga skolor

Rörligheten mellan skolformerna ger erfarenhetsmässigt ett tillskott till gymnasieskolan på bekostnad av grundskolan. Men viss överströmning sker också från gymnasieskolan till komvux. Med hänsyn tagen till rörligheten minskar gapet mellan tillgång och efterfrågan år 2015 med ca 3 000 lärare på gymnasieskolan.

Fortfarande fler sökande än platser vid lärarutbildningarna

I *Aktuellt om skolan 2000* redovisade vi sökandefrekvensen till lärarutbildningen sedan 1994/95. Tvärtemot vad som ofta påstås i debatten om skolan har det under senare hälften av 1990-talet fram till nu funnits ett stort intresse att utbilda sig till lärare. Undantaget har varit matematik/naturvetenskapliga inriktningar av lärarutbildningen. I sin årsrapport 2001 beskriver Högskoleverket den minskning av antalet sökande till högskolor som har skett överlag både till höstterminen 2000 och höstterminen 2001 (tabell 16). Till lärarutbildningen har antalet förstahandssökande minskat med 18 procent. Trots att det fortfarande är 1,8 sökande per plats till lärarutbildningen totalt sett i landet är variationen i antalet sökande till de olika lärarutbildningarna stor. Några utbildningar kommer inte att kunna genomföras p g a för få sökande, medan andra har långt fler sökande till sina utbildningar än de kan ta emot.

Tabell 16 Förstahandssökande till utbildningsprogram med antagning genom Verket för högskoleservice inför höstterminerna 2000 och 2001

Utbildningsprogram	Antal förstahandssökande ht 2000	Antal förstahandssökande ht 2001	Förändring (%) i sökande 00–01	Antal platser ht 2001	Antal sökande per plats ht 2001
Arbets terapeut	691	607	-12	215	2,8
Arkitekt	1 623	1 930	19	300	6,4
Civilingenjör	12 160	11 128	-8	6 357	1,8
Ekonom	10 485	10 574	1	3 912	2,7
Högskoleingenjör	8 265	7 457	-10	7 646	1,0
Jurist	3 430	3 606	5	780	4,6
Läkare	3 645	3 509	-4	501	7,0
Lärare	18 249	14 948	-18	8 333	1,8
Psykolog	2 319	2 066	-11	217	9,5
Religionsvetenskap	373	334	-10	235	1,4
Sjukgymnast	2 527	2 213	-12	267	8,3
Sjuksköterska	7 865	7 104	-10	2 206	3,2
Social omsorg	1 885	1 978	5	462	4,3
Socionom	4 316	3 677	-15	590	6,2
Systemvetenskap	3 458	1 921	-44	955	2,0
Tandhygienist	328	385	17	191	2,0
Tandläkare	392	440	12	130	3,4
Övrigt	43 142	39 879	-8	19 146	2,1
Totalt	124 153	113 756	-8	52 443	2,2

Källa: Högskoleverkets årsrapport 2001

I förra årets *Aktuellt om skolan* visade vi också att avhoppet från lärarutbildningen inte är större utan snarare mindre än i vissa jämförbara utbildningar. Vi visade också att t ex andelen som förvärvsarbetar samma år som examensåret var högre för dem med utbildning till grundskollärare än för t ex civilingenjörer, ekonomer och sjuksköterskor. Andelen som förvärvsarbetar samma år som examensåret av dem med utbildning till grundskollärare har ökat ytterligare efter ett år och ligger fortfarande högre än de jämförda utbildningarna.

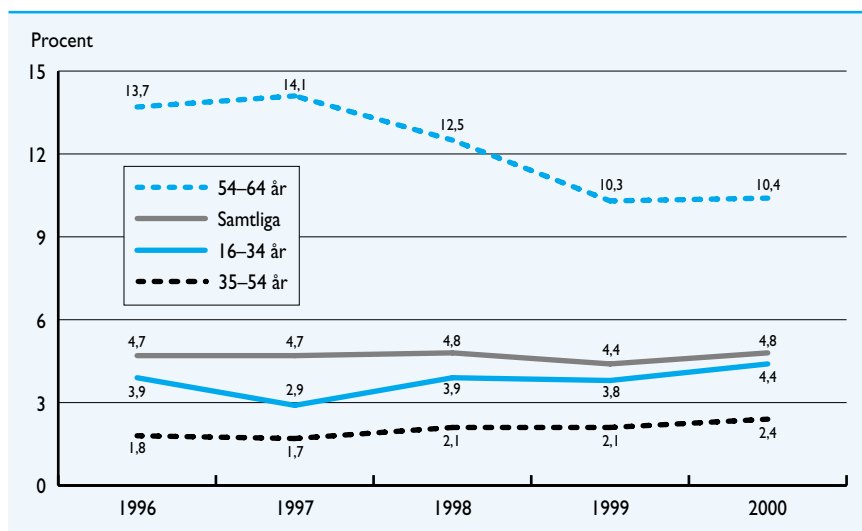
De flesta stannar kvar i läraryrket

I förra årets *Aktuellt om skolan* konstaterade vi att lärare inte lämnar yrket i den utsträckning som det ofta framhålls i debatten. Utifrån vår personalstatistik har vi nu närmare undersökt hur många bland olika personalkategorier som varje år lämnat ett arbete i kommunsektorn under perioden 1995–2000.

Under senare år har 5–6 procent av samtliga tillsvidareanställda årligen lämnat kommunerna. Motsvarande siffra för lärare av alla kategorier är något lägre, omkring 4,5 procent. Avgången har hållit sig på en jämn nivå under perioden.

Pensionering är den dominerande orsaken till avgång. Som framgår av figur 21 är det emellertid under de senaste åren färre bland lärare 55 år och äldre som lämnar kommunerna. Avgången har minskat från en nivå på ca 14 procent 1996/97 till 10 procent 1999 och 2000. Dessa avgångar utgjorde drygt 55 procent av lärarnas totala avgångar, vilket är mycket jämfört med andra yrken. Det beror på att medelåldern är högre bland lärarna än i många andra kommunala yrken.

Figur 21 Andel tillsvidareanställda lärare som slutade under åren 1996–2000 efter ålder

Bland lärare under 55 år är de yngre lärarna rörligast. År 2000 lämnade drygt fyra procent av lärare upp till 34 år kommunerna. Lärare i åldersgruppen 35–54 år är kvar i kommunerna i mycket hög utsträckning, bara cirka två procent lämnar årligen kommunerna. Personrörligheten är väsentligt högre i andra kommunala yrkeskategorier. År 2000 lämnade drygt 3,5 procent av samtliga kommunalt tillsvidareanställda i åldrarna 35–54 år kommunerna.

Alla lärare som slutar lämnar heller inte läraryrket. En del börjar arbeta i fristående skolor medan andra gör något annat under en tid för att sedan åter börja arbeta i skolan.

En del kommer tillbaka

SCB har undersökt²³ hur många av de behöriga lärarna som var högst 59 år gamla och hade slutat sin anställning 1986/87 respektive 1996/97 som återfanns i lärarregistret 2–3 år efter avgångsåret. Det var ungefär lika många (ca en tredjedel) vid båda mättillfällen. Bland de yngre var andelen som återkommit dock högre nu än tio år tidigare.

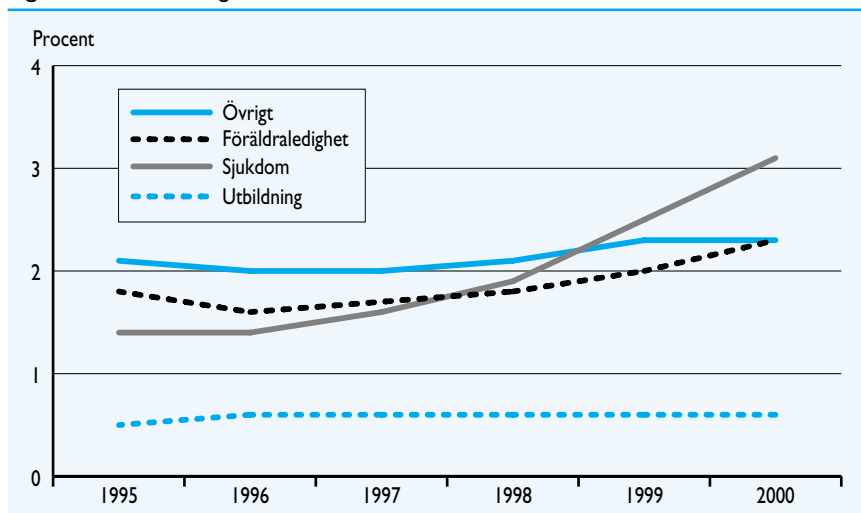
Sjukfrånvaron ökar

Kommunförbundets personalstatistik är begränsad till uppgifter som avser mätmånaden november varje år. Trots den begränsningen kan uppgifterna ge viss information.

Uppgifterna om ledighet avser ledighet minst en månad (dock ej semester) och orsaken är framför allt föräldraledighet, sjukdom och utbildning. Andelen helt lediga grundskollärare har ökat från 7 till 10 procent mellan 1995 och 2000, och andelen helt lediga gymnasielärare har ökat från 6 till 8 procent. Föräldraledigheterna har ökat i antal men minskat som andel av det totala antalet lediga. Ledighet på grund av sjukdom, olycksfall eller arbetsskada har ökat både i antal och andel. Samtidigt saknas uppgift om orsaken till ledigheten för cirka 25 procent av de lediga grundskollärarna och 35 procent av de lediga gymnasielärarna, varför några säkra slutsatser är svåra att dra. Av figur 22 framgår utvecklingen av ledighetsorsakerna under perioden 1995–2000.

Jämfört med övriga kommunanställda har lärarna en lägre sjukfrekvens och en större andel som är föräldralediga.

Figur 22 Andel lediga efter orsak 1995–2000, av i kommuner tillsvidareanställda lärare

Källa: Svenska Kommunförbundet

²³ Avhopp från läraryrket och framtida pensionsavgång, Temarapport 2001:2 från Prognosinstitutet, SCB

Några åtgärder för att komma tillrätta med lärarbristen

I tidigare upplagor av *Aktuellt om skolan* har vi nämnt det åtgärdsprogram som blev en effekt av den gemensamma avsiktsförklaring som undertecknades i augusti 1998 av Utbildningsdepartementet, Svenska Kommunförbundet, Lärarnas Riksförbund, Lärarförbundet och Skolledarna.

En av åtgärderna enligt detta program var den försöksverksamhet med Särskild Lärarutbildning (SÄL) som bedrivits de senaste två åren i syfte att stimulera nya grupper att utbilda sig till lärare. Utbildningsmodellen bygger på att akademiker kompletterar sin tidigare utbildning till en grundskolläro- eller gymnasieläroexamen. Ca 200 personer studerar eller har studerat på halvtid inom SÄL-projektet under en tvåårsperiod.

Utifrån erfarenheter från försöksverksamheten och därför att intresset och behovet var stort från kommunernas sida beslutade regeringen om en fortsatt satsning på kompletterande lärarutbildning (KUT) med liknande modell som i SÄL. På samma sätt som i försöksverksamheten skall studierna bedrivas på halvtid och kombineras med arbete som lärare på minst halvtid. Drygt 100 kommuner har anmält intresse för att delta i projektet och drygt 460 ansökningar har kommit in. KUT-projektet öppnar möjligheter för fler grupper att komplettera sin tidigare utbildning till läroexamen, t ex förskollärare och fritidspedagoger samt andra akademikergrupper. KUT kommer att omfatta omkring 300 studerande på halvtid under tre års tid. Alla studerande skall ha en mentor som stöd under studietiden och mentorerna kommer att erbjudas en speciellt utformad mentorsutbildning.

En annan åtgärd var startandet av ett femårigt projekt, som kallar sig för Attraktiv Skola – en utvecklande organisation. Projektets huvudsakliga syfte är att göra läraryrket mer attraktivt genom att bl a söka nya utvecklings- och karriärmöjligheter för lärare. Landets alla kommuner inbjöds att delta. Över hundra kommuner ansökte i januari i år om att få delta i projektet. Kommunerna har i ansökan lämnat en avsiktsförklaring beträffande den lokala skolutvecklingen som har undertecknats av den politiska ledningen, förvaltningsledningen och fackorganisationerna. 34 kommuner har valts ut att delta i projektet.

Om skolans resultat

Svårigheter med att bedöma resultat

När det gäller att bedöma om svensk skola når goda resultat eller inte finns det fortfarande huvudsakligen statistik på nationell nivå över provresultat och betyg i ämneskunskaper, vilket innebär att man bara redovisar hur väl några få av läroplanernas mål uppnås. En sådan begränsad resultatvärdering är i sig ett problem.

Att för en bedömning av skolans måluppfyllelse enbart vara hänvisad till de prov- och betygsresultat som står till buds är dessutom förknippat med andra problem. En förutsättning för att statistiken skall ge en sann bild är att bedömningen av elevernas kunskaper och färdigheter är likvärdig. Olika studier²⁴ tyder på att så inte är fallet utan att kraven för de olika betygsstegen varierar beroende på att olika lärare gör olika bedömningar.

Utöver dessa brister i själva systemet ger betygsresultaten inte någon information om olika skolors egna prestationer och bidrag till elevernas kunskapsutveckling. Den skola som uppnått de högsta betygspoängen behöver inte ha varit den skickligaste.

Det finns forskning och andra studier som visar att det finns en samvariation mellan betygsresultat och bakgrundsfaktorer av typen föräldrars utbildningsbakgrund, utländsk bakgrund och kön. Det kan då handla om så enkla samband som när i livet elever med utländsk bakgrund kommit till den svenska skolan men också om studiemotivation, läxhjälp m m. Bakgrundsfaktorer av detta slag kan förklara en del av skillnaderna i betygsresultat mellan både kommuner och skolor liksom också mellan offentliga skolor och fristående. I avsnittet *Elevsammansättningen i kommunala och fristående skolor* sid 16 redovisar vi några skillnader i bakgrundsfaktorer.

Att resultaten för t ex elever med utländsk bakgrund i vissa fall är sämre än för svenska elever innebär emellertid inte att det går att generellt beskriva gruppen elever med utländsk bakgrund som en grupp med svårigheter. Fokus

²⁴ T ex Kommentarmaterial om bedömning och betygssättning (Dnr 2000:3620), Skolverket Nationella kvalitetsgranskningar 2000 (Rapport nr 190), Skolverket. Konsekvenser av de nya behörighetsreglerna till gymnasieskolan (Dnr 2000:1491), Skolverket. Utan fullständiga betyg (Dnr 2000:1838), Skolverket

måste riktas på varje elev och sammanhang. Skolverket konstaterar i sin lägesrapport år 2000²⁵ att ”många skolor med en hög andel elever med utländsk bakgrund bedriver en utbildning av god kvalitet och med goda resultat. Eleverna är motiverade, når goda resultat, de känner sig delaktiga och de har möjlighet att påverka sin framtid. Det går att åstadkomma förbättring, om detta vittnar de framgångsrika skolor verket iakttagit.”

Det görs också en del försök att med olika metoder sätta skolans prestationer i centrum snarare än elevernas. I stället för att titta på absoluta betygsnivåer bedöms skolans prestationer utifrån bl a elevernas sociokulturella förutsättningar och utifrån vilka förändringar skolan lyckas åstadkomma.

Så är bl a Skolverkets analysmetod SALS (Skolverkets Arbetsverktyg för Lokala SambandsAnalyser) en statistisk modell som gör det möjligt att ta hänsyn till vissa bakgrundsfaktorer som visat sig påverka betygsresultat systematiskt: föräldrars utbildningsnivå, könsfördelningen bland eleverna och andelen elever med utländsk bakgrund. Metoden innebär att man kan jämföra skolor med samma förutsättningar när det gäller dessa bakgrundsfaktorer. Avsikten är att metoden skall ge underlag för diskussioner om förutsättningar, processer, resultat och måluppfyllelse i kommuner och skolor i syfte att utveckla verksamheten. Resultaten för skolor enligt denna metod kommer bland en mängd annan information att ingå i SIRIS – Skolverkets Internetbaserade Resultat- och kvalitetsInformationsSystem, som kommer att läggas ut på Skolverkets webbplats – www.skolverket.se – under hösten 2001.

Under våren 2001 presenterade också ESO, Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, en rapport²⁶ där Sveriges gymnasieskolor betygsätts. Rapportens författare har använt sig av en statistisk analysmetod för att värdera hur mycket själva skolan bidrar till elevernas studieresultat. Kortfattat går metoden ut på att jämföra skolor med likartade förutsättningar. Man jämför olika gymnasieskolors prestationer utifrån bl a elevernas förkunskaper och studieförutsättningar (mätt med grundskolebetygen) och kan då konstatera att vissa skolor t ex är bättre än jämförbara skolor på att se till att eleverna med de sämsta förkunskaperna når klara förbättringar i gymnasieskolan. På så sätt kan själva skolans bidrag till elevernas kunskapsutveckling uppskattas. Bland de tio skolor som tilldelades högst betyg i studien finns både fristående skolor och kommun- och landstingsdrivna skolor.

²⁵ Barnomsorg och skola 2000 – Skolverkets lägesbedömning, Rapport 193

²⁶ Betyg på skolan – en ESO rapport om gymnasieskolorna, Ds 2001:24

I förra årets *Aktuellt om skolan* refererade vi till en undersökning från Skolverket som ställde läroplanernas mera övergripande mål i centrum. I år presenterar vi några resultat från en undersökning Skolverket gjort över hur väl kommunerna uppfyller sin skyldighet att erbjuda ett allsidigt urval av nationella program – ett av flera sätt att verka för en likvärdig gymnasieskola.

Vi kommer även att redovisa några resultat ur Skolverkets vart tredje år återkommande undersökning av attityderna till skolan bland elever, föräldrar och allmänhet.

I tidigare upplagor av *Aktuellt om skolan* har vi redovisat vissa internationella jämförelser. De senaste åren har det dock inte funnits färskare internationella studier som skulle kunna belysa de svenska resultaten ur ett internationellt perspektiv. Sverige har visserligen under år 2000 deltagit i ett stort internationellt projekt²⁷ som skall undersöka 100 000 15-åringars kunskaper och färdigheter i läsförståelse, matematik och naturvetenskap i 32 länder, men resultaten kommer inte att offentliggöras förrän vintern 2001.

Grundskolan

Ämnesproven i nian; hög andel godkända men sämst resultat i matte

Ämnesprov i svenska, matematik och engelska för årskurs 9 är obligatoriska och genomfördes för första gången vårterminen 1998. Proven skall vara ett stöd vid betygsättningen och därigenom verka för likvärdig bedömning av elevernas kunskaper över landet. Skolverket gör varje år en analys av ett riksrepresentativt urval av resultaten. Ämnesproven är enligt Skolverket inte utformade för att jämföras över tiden, eftersom alla mål inte kan mätas i ett prov och målens tyngdpunkt kan variera något mellan olika års prov. Resultaten för de olika åren i tabell 17 bör således inte utan vidare jämföras med varandra.

Tabell 17 Resultat från ämnesprov skolår 9. Andel elever som fick minst Godkänd

Ämne	vt 98	vt 99	vt 00
Svenska	94	96	96
Engelska	97	96	97
Matematik	90	88	84

Källa: Ämnesproven skolår 9, 2000, Dnr 2000:110, Skolverket

²⁷ PISA (Programme for International Student Assessment)

Det är enligt Skolverkets analys inga större skillnader i den genomsnittliga betygsfördelningen jämfört med resultaten för vårterminen 1999 (se *Aktuellt om skolan 2000*). Det är dock fler som fått MVG i engelska, och andelen som ej uppnått målen för provet i matematik har ökat från 12 till 16 procent.

Andelen elever som fick minst Godkänd på alla tre ämnesprov var för vårterminen 2000 64 procent. Det är ingen större skillnad mellan flickor och pojkar. Däremot är det fortfarande fler pojkar (fem procent) än flickor (tre procent) som inte har uppnått målen i samtliga prov eller som endast har uppnått målen i ett prov, men skillnaden har minskat.

Resultaten från de nationella proven förväntas ha viss betydelse för slutbetyget i samma ämne. Därför jämför Skolverket resultaten från proven med slutbetyget (tabell 18). I svenska är andelen som inte når målen densamma i båda fallen. I engelska är provresultaten högre än slutbetygen. I matematik var däremot slutbetygen betydligt högre än resultaten för det nationella provet.

Tabell 18 Jämförelse mellan resultaten i ämnesprov och slutbetyg skolår 9 läsåret 1999/2000. Andel elever som ej nått målen, procent

Ämne	Ämnesprov	Slutbetyg
Svenska	4	4,0
Engelska	3	5,7
Matematik	16	6,8

Andelen som ej når kunskapsmålen fortsätter att öka

Vårterminen 2000 fick eleverna i årskurs 9 för tredje gången slutbetyg enligt det nya mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet. Slutbetyg sätts utifrån de mål som eleverna enligt kursplanerna skall ha uppnått i ämnena i slutet av det nionde skolåret och med hjälp av de betygskriterier som har fastställts. Målen för ämnet måste vara uppnått för att minst betyget Godkänd skall kunna ges.

Som framgår av tabell 19 och figur 23 ökar andelen elever som inte uppnått målen i ett eller flera ämnen för samtliga kategorier. Andelen elever som inte når målen är högre bland elever med utländsk bakgrund. Skillnaden är inte så stor när det gäller andelen som inte når målen i ett ämne men den är betydande när det gäller två eller fler ämnen. Detta tyder på att när elever med utländsk bakgrund inte lyckas nå målen så gäller det ett flertal ämnen. Detta gäller i synnerhet pojkar med utländsk bakgrund.

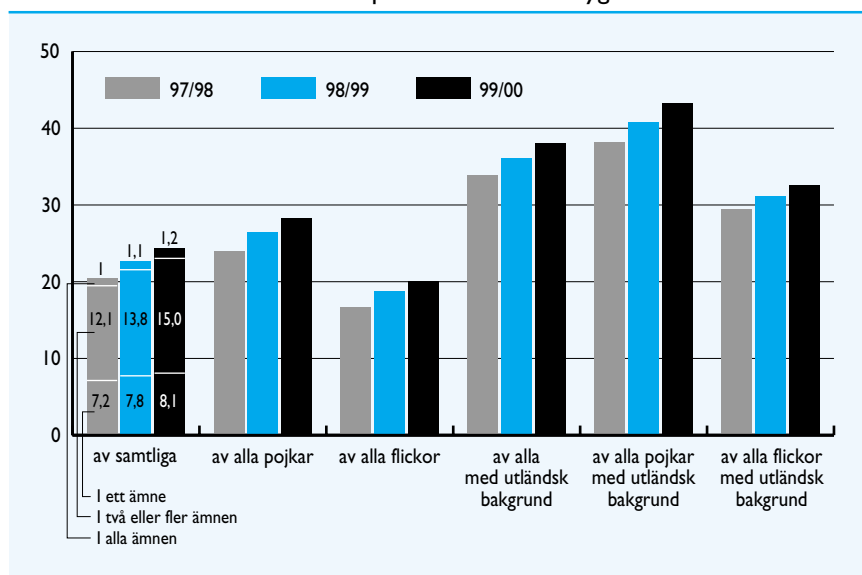
Tabell 19 Andel elever som ej nått målen skolår 9 av dem som fått eller skulle ha fått mål- och kunskapsrelaterade slutbetyg i ett eller flera ämnen

	1997/98	1998/99	1999/00
Totalt	20,4	22,7	24,3
kommunala	20,3	22,8	24,3
fristående	23,0	17,8	22,4
pojkar	23,9	26,4	28,2
flickor	16,7	18,8	20,1
Elever med utländsk bakgrund	33,9	36,1	38,1
pojkar	38,2	40,8	43,3
flickor	29,4	31,1	32,5

Anm. Vi har efter samråd med Skolverket justerat siffrorna för fristående skolor för läsåren 97/98 och 98/99. I Skolverkets rapporter 159 och 181, tabell 1.1 A är siffrorna för höga eftersom man även räknat med elever som inte haft ett ämne

Källa: Barnomsorg och skola i siffror 1999, 2000 och 2001, del 1, Betyg och utbildningsresultat, Rapport nr 159, 181 och 195, Skolverket, tabell 1.1 A

Figur 23 Andel elever som ej nått målen skolår 9 av dem som fått eller skulle ha fått mål- och kunskapsrelaterade slutbetyg

Källa: Barnomsorg och skola i siffror 1999, 2000 och 2001, del 1, Betyg och utbildningsresultat, Rapport nr 159, 181 och 195, Skolverket, tabell 1.1 A

Andelen som inte får betyg i något ämne har under de senaste tre åren ökat med en tiondels procent per år. År 2000 var det 1 169 elever. En tredjedel av dessa är elever med utländsk bakgrund.

Meritvärdet ökar liksom spridningen av betygen

Inför urvalet till gymnasieskolan beräknas elevernas meritvärde. Genomsnittligt meritvärde är summan av betygsvärdena för de 16 bästa betygen i elevens slutbetyg. Betygsvärdet för Godkänd är 10, Väl godkänd 15 och Mycket väl godkänd 20. Det högsta möjliga meritvärdet blir således 320.

Det genomsnittliga meritvärdet har för läsåret 1999/00 ökat till 202,9 (från 202,1 läsåret 1998/99). Som framgår av tabell 20 kan en ökning noteras för samtliga kategorier. Den enda grupp som visar en minskning av genomsnittligt meritvärde är pojkar med utländsk bakgrund.

Tabell 20 Genomsnittligt meritvärde efter år 9 1998, 1999 och 2000, uppdelat på olika kategorier av elever

	vt 98	vt 99	vt 00
Hela riket	201,2	202,1	202,9
därav pojkar	190,9	191,3	191,8
darav flickor	212,0	213,5	214,6
Elever med utländsk bakgrund	184,1	185,3	185,1
därav pojkar	175,0	175,3	174,5
därav flickor	193,5	195,5	196,2

Källa: Regeringsuppdrag ”Konsekvenser av de nya behörighetsreglerna till gymnasieskolan” – slutrapport, Dnr 2000:1491, Skolverket

Elever i fristående grundskolor har ett högre genomsnittligt meritvärde (225,7) än elever i kommunala skolor (202,4).

Spridningen av betygen har ökat. Det är fler elever som inte når målen samtidigt som det är fler elever som tilldelas de högre betygen. Enligt Skolverkets pressmeddelande²⁸ kan en förklaring till detta vara att lärarna nu använt det nya betygssystemet i två år och blivit säkrare på systemet och börjat utnyttja hela betygsspannet mer.

Spridningen mellan kommuner är också stor. Kommunernas genomsnittliga meritvärde varierar mellan som lägst 177 och som högst 239.

Flickors genomsnittliga meritvärde (214) är liksom tidigare högre än pojkars (191) i både kommunala och fristående skolor. Även bland elever med utländsk bakgrund har flickor högre genomsnittligt meritvärde än pojkar. I fem av landets kommuner har pojkar ett högre genomsnittligt meritvärde än flickor.

²⁸ Skolverkets pressmeddelande 2001-01-22

Färre elever är behöriga till gymnasieskolans nationella program

För att en elev skall vara behörig till gymnasieskolans nationella och specialutformade program krävs minst betyget Godkänd i ämnena svenska/svenska som andra språk, engelska och matematik. Som framgår av tabell 21 har andelen behöriga minskat under de tre år som reglerna har gällt. Av elever som avslutat årskurs 9 var det totalt 91,4, 90,3 och 89,4 procent som var behöriga vt 1998, 1999 och 2000. Det är en minskning för alla kategorier utom för fristående grundskolor, där andelen behöriga till gymnasieskolans nationella program ökat något.

Tabell 21 Behörighet till nationella program. Andel elever som avslutat årskurs 9 resp läsår som är behöriga

	1997/98	1998/99	1999/00
Totalt	91,4	90,3	89,4
kommunala	91,4	90,2	89,3
fristående	93,5	92,9	93,4
pojkar	89,8	88,6	87,7
flickor	93,1	92,1	91,3
Elever med utländsk bakgrund	80,4	79,6	78,6
pojkar	77,7	77,1	76,3
flickor	83,2	82,1	81,0

Källa: Barnomsorg och skola i siffror 1999, 2000 och 2001, del 1, Betyg och utbildningsresultat, Rapport nr 159, 181 och 195, Skolverket, tabell 1.1 A

Av de drygt 10 000 elever som vårterminen 2000 inte var behöriga att söka till gymnasieskolans nationella program hade en tredjedel utländsk bakgrund. 42 procent av dessa elever saknade betyg i ett ämne, majoriteten i matematik. Andelen som saknade betyg i två ämnen var 23 procent, varav majoriteten i kombinationen engelska och matematik. Slutligen var det 35 procent som saknade betyg i alla tre ämnen.

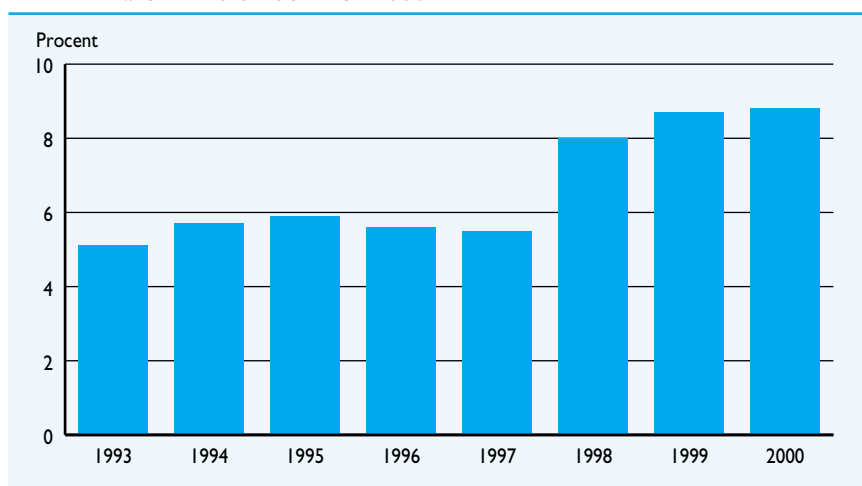
Skillnaderna är stora mellan kommunerna men spridningen har minskat något. Andelen behöriga varierar mellan som minst 79 procent och som mest 99 procent.

I *fristående grundskolor* var andelen behöriga till nationella program 94,2 procent.

Figur 24 visar att samtidigt med att behörighetsreglerna började tillämpas 1998 så ökade andelen elever som går direkt från år 9 till det individuella programmet.

Figur 24 Andel elever som går direkt från år 9 till individuella programmet åren 1993 till och med 2000

Källa: Regeringsuppdrag ”Konsekvenser av de nya behörighetsreglerna till gymnasieskolan” – slutrapport, Dnr 2000:1491, Skolverket

Övergången till gymnasieskolan är stabil

Av de elever som lämnade grundskolan våren 2000 gick 98 procent i gymnasieskolan följande höst. Det är i stort sett samma andel som under de fem närmast föregående åren. Andelen varierar mellan kommunerna med som mest 100 och som minst 90 procent.

Om det individuella programmet räknas bort var övergångsfrekvensen 89 procent i kommunala och 92 procent i fristående skolor. I 73 kommuner var det mer än tio procent av avgångseleverna från år 9 som återfanns på det individuella programmet hösten 2000. Andelen som började på ett individuellt program varierade mellan som mest 19 procent och som minst noll procent.

Övergångsfrekvensen har varit relativt konstant de senaste fem åren, men jämfört med 1990-talets början har den ökat med närmare tio procentenheter, vilket främst hänger samman med införandet av det individuella programmet.²⁹

Drygt 1000 elever lämnar grundskolan utan slutbetyg

1999/2000 var det 1 243 elever som lämnade grundskolan utan slutbetyg. Det innebär att de antingen saknade slutbetyg i alla ämnen (1 169), att de lämnat grundskolan under årskurs 9 eller att de lämnat grundskolan tidigare än årskurs 9.³⁰

²⁹ Skolverkets lägesbedömning

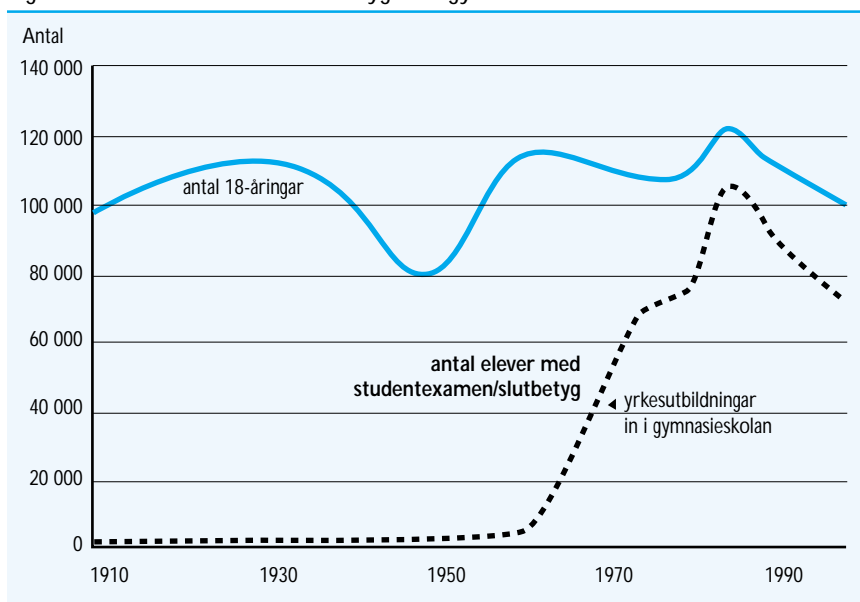
³⁰ Barnomsorg och skola i siffror 2001, del 1, Betygs- och utbildningsresultat, Rapport 195, Skolverket

Gymnasieskolan

Dagens gymnasieskola skiljer sig från gårdagens

Vid en bedömning av resultaten från gymnasieskolan och framför allt vid jämförelser bakåt i tiden måste hänsyn tas till att gymnasieskolan idag är någonting helt annat än den varit tidigare. Av figur 25, som visar utvecklingen under nästan hela 1900-talet, framgår tydligt att vi har gått från ett gymnasium för några få under de första dryga 60 åren, över den kraftiga expansionen under 1970- och 1980-talen (med bl a integreringen av yrkesutbildningen), till 1990-talets gymnasieskola som tar emot i de närmaste alla elever i en årskull. Gymnasieskolans uppdrag har därmed blivit avsevärt annorlunda.

Figur 25 Studentexamen/slutbetyg från gymnasieskolan under 1900-talet

Källa: Barnomsorg och skola 2000 – Skolverkets lägesbedömning, Rapport nr 193

Från och med intagningen till gymnasieskolan höstterminen 1998 gäller nya behörighetsregler till nationella och specialutformade program. Reglerna ställer tydliga krav på eleverna. Samtidigt tydliggörs grundskolans ansvar för att eleverna kommer väl förberedda till gymnasieskolan. Studier visar samtidigt att elever och lärare i grundskolan känner en ökad press genom den fokusering på betyg och godkändgränser som blivit följden. Vi tar upp några av dessa aspekter i avsnittet *Betygsättningen måste bli mer likvärdig och behörighetsreglerna ses över*, sid 65.

Eleverna på NV och SP lyckas bäst i nationella prov

Inom ramen för det nationella provsystemet har kursprov i svenska, matematik och engelska erbjudits gymnasieskolorna och komvux varje termin sedan 1995. Eleverna förväntas genomföra proven under den termin de avslutar kursen. Skolverket samlar in och redovisar resultaten från ett urval gymnasieskolor och vuxenutbildningsenheter varje termin. Provens syfte är att ge lärarna stöd vid betygssättningen av eleverna och därigenom verka för att bedömningsgrunderna skall bli så enhetliga som möjligt över landet. Skolverket har redovisat resultat för både vår- och hösttermin 2000. Vi redovisar resultaten för vårterminen 2000³¹, eftersom fler elever från fler nationella program gör proven under vårterminen. Under höstterminerna är det mest elever på NV och SP som gör proven.

Kursprov erbjöds vårterminen 2000 i Svenska B, Matematik A, B och E samt Engelska A. Redovisningen omfattar även resultat från prov som erbjöds skolorna från en provbank i B-franska och B-tyska.

Generellt lyckades eleverna på naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammen bäst. Eleverna på bygg-, fordons och industriprogrammen hade ofta högst andel med betyget Icke godkänd.

Till samtliga kursprov hörde en lärarenkät, specifik för varje prov. I den kunde lärarna uttrycka sin uppfattning om provet ur olika aspekter. Enkäten var frivillig. Nästan alla lärare (87–97 procent) av dem som svarat ansåg att proven i stor eller ganska stor utsträckning speglar ämnessynen i kursplanen. En klar majoritet av lärarna (något färre när det gällde Matematik B) ansåg att proven i stor eller ganska stor utsträckning påverkar lärarens tolkning av kursplanens mål och betygskriterier, innehållet i undervisningen samt vilket slutbetyg enskilda elever skall få.

Resultaten låter sig inte utan vidare jämföras med resultat från tidigare år. Flera inslag i och kring proven är inte lika från ett år till ett annat. Det är inte säkert att alla mål provas lika utförligt varje år, vilket innebär att proven kan ha olika tyngdpunkt olika år.

³¹ Gymnasieskolans kursprov vårterminen 2000, Skolverket

Tabell 22 Resultat från nationella kursprov för gymnasieskolan vt 2000

Ämne	Andel som fick minst G, ca		Andel som fick minst G, ca
<i>Svenska B (vägt)</i>		Reading and reacting	86
Muntligt delprov	96	Listening och reacting	90
Skriftligt delprov, kortare text	87	Writing	96
Skriftligt delprov, uppsats	92	<i>Franska B, kurs B</i>	
Matematik (vägt)	63	Compréhension écrite	95
Matematik B	72	Compréhension orale	98
Matematik E (på NV)	85	Expression écrite	95
<i>Engelska A (vägt)</i>		Expression orale	98
Speaking	97	(görs inte av alla elever)	
Reading and reacting	89	<i>Tyska B, kurs B</i>	
Listening and reacting	91	Lesen	79
Writing	93	Hören	77
<i>Engelska B</i>		Schreiben	91
Speaking	99	Sprechen (görs inte av alla elever)	97

Anm.: Det vägda resultatet är en skattning av resultatet för alla gymnasieelever under läsåret 1999/2000 (med hänsyn till den ojämna representationen för olika program), medan det ovägda resultatet utgår från de inrapporterade eleverna i urvalet.

Bortfallet är relativt stort, varför resultaten i tabell 22 måste tolkas med försiktighet. Bortfallet beror på att elever inte genomfört proven eller på att skolorna inte rapporterat in resultaten. 86 procent skulle enligt uppgift från skolorna genomföra proven och resultat har rapporterats in för 68 procent av de elever som avslutade de aktuella kurserna under vårterminen 2000. Bortfallet var störst för matematik B och minst för proven i franska och tyska. Andelen elever som skulle göra proven var överlag hög för alla gymnasieprogram med undantag för fordons- och naturbruksprogrammen.

Betygspoängen oförändrad jämfört med föregående år

Som ett jämförelsemått på betygsresultat och vid intagning till högskolorna används betygspoängen³², ett slags medelbetyg på alla genomgångna kurser. Den genomsnittliga betygspoängen för samtliga elever med slutbetyg år 2000 var 13,3. Det är samma poäng som 1999 men lite högre än 1998 års 12,9.

Den genomsnittliga betygspoängen varierar för de olika gymnasieprogrammen (tabell 23). Poängen är högst på det naturvetenskapliga programmet (14,9) och lägst på fordonsprogrammet (10,8).

³² Alla betygsatta kurser är medräknade. Kursernas poäng multipliceras med vikt för betyg (IG= 0, G =10, VG=15, MVG=20) samt divideras med poängsumman för respektive nationellt program.

Tabell 23 Elevers genomsnittliga betygspoäng, läsåret 1999/2000

Program	Genomsnittlig betygspoäng
Gymnasieskolan totalt	13,3
Nationella program	13,3
Barn- och fritid	11,9
Bygg	11,3
El	11,8
Energi	11,5
Estetiska	13,6
Fordon	10,8
Handels och administration	11,9
Hantverk	13,1
Hotell- och restaurang	12,2
Industri	11,3
Livsmedel	11,8
Medie	12,9
Naturbruk	12,2
Naturvetenskap	14,9
Omvårdnad	12,4
Samhällsvetenskap	13,8
Specialutformat program	13,7
Individuella program	8,4

Den genomsnittliga betygspoängen för elever med slutbetyg år 2000 från *fristående gymnasieskolor* var 15,5, vilket är något högre än 1999 (15,2). Att fördelningen av elever på olika program skiljer sig mellan kommunala och fristående skolor (se *Elevsammansättningen i kommunala och fristående skolor*, sid 16) kan ha betydelse för skillnader i betygspoängen.

Allt färre fullföljer inom fyra eller fem år

Som framgår av tabell 24 har andelen elever som fått avgångs- eller slutbetyg³³ inom fyra år efter gymnasiestarten fortsatt att minska. Av alla elever som började i gymnasieskolan hösten 1996 har slut- eller avgångsbetyg inrapporterats för 73 procent inom fyra år. Bland de elever som började på nationella eller specialutformade program (d v s exklusive individuella program) fick 78 procent av av alla nybörjarna 1996 slutbetyg inom fyra år. Av nybörjarna 1996 i kommunala gymnasieskolor var det också 78 procent som fick slutbetyg inom fyra år.

³³ Slutbetyg kan även innebära att eleven får Icke Godkänd

Tabell 24 Andel elever med slutbetyg inom fyra år av nybörjare i gymnasieskolan 1993–1996, procent

Börjat år	1993	1994	1995	1996
Fullföljt år	1997	1998	1999	2000
Totalt	83	78	76	73
Nationella eller specialutformade program	89	83	81	78

Variationen är stor mellan kommunerna. Enligt Skolverkets statistik³⁴ var den högsta andelen elever som fullföljt inom fyra år 93 procent.

Av *fristående gymnasieskolor* hade 83 procent³⁵ av eleverna fått slutbetyg inom fyra år, vilket är oförändrat jämfört med båda åren dessförinnan.

Att färre elever får slutbetyg inom ett visst antal läsår hänger enligt Skolverkets analys³⁶ bl a samman med att fler elever avbrutit studierna men också att fler elever bytt program under studietiden. Ju fler som bytt och som ”börjat om”, ju längre tid tar det att slutföra studierna.

Som framgår av tabell 25 är det inte alla program som berörts av en minskad andel elever som fullföljt utbildningen. Slutförandegraden efter fyra år bland elever som började på Energi, Hantverk, Industri och International Baccalaureate ökade något mellan 1994 och 1995 års elevkullar.

³⁴ Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, Jämförelsetal för huvudmän, del 1, 2001, Organisation, personal, resultat, Rapport 196, tabell 4

³⁵ Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, Jämförelsetal för huvudmän, del 1, 2001, Organisation, personal, resultat, Rapport 196, tabell 5

³⁶ Elevströmmar till och från gymnasieskolan – en uppdatering. En studie fokuserad på nybörjarelever i gymnasieskolan 1996–1999 samt fullföljd utbildning för nybörjare 1994 och 1995, Skolverket

Tabell 25 Andel nybörjarelever i år I 1993–1995 som fått slutbetyg inom fyra respektive fem år fördelat på program

Program som nybörjare	Inom 4 år, %			Inom 5 år, %	
	Startår 1993	Startår 1994	Startår 1995	Startår 1993	Startår 1994
Barn- och fritid	86	81	77	87	82
Bygg	87	75	71	88	76
El	90	79	78	91	80
Energi	80	68	69	82	70
Estetiskt	84	79	76	85	81
Fordon	84	69	65	85	70
Handels- o. administration	85	78	72	86	79
Hotell- o. restaurang	87	82	78	88	84
Hantverk	85	77	79	86	78
Industri	78	63	64	79	63
Livsmedel	85	78	76	87	80
Medie	90	89	86	90	90
Naturbruk	85	76	76	86	77
Naturvetenskap	94	92	90	94	93
Omvårdnad	83	73	71	84	74
Samhällsvetenskap	92	88	86	93	89
<i>S:a nationella program</i>	89	83	78	90	84
Specialutformat	89	87	79	90	88
Individuellt	22	23	19	26	29
Int. Baccaureate	43	69	80	44	71
<i>Samtliga elever</i>	83	78	76	84	79

Andelen elever av samtliga elever som fått slutbetyg ökade med en procentenhet efter fem år jämfört med efter fyra år. Det program där det betytt mest att ha ytterligare ett läsår att slutföra studierna på är det individuella programmet. Av dem som började på IV 1994 hade 23 procent fått slutbetyg efter fyra år medan 29 procent hade slutfört studierna efter fem år. Det stora flertalet av dem fick slutbetyg från ett nationellt eller specialutformat program.

Däremot har färre elever (19 procent) av dem som börjat på ett individuellt program 1995 fått slutbetyg efter fyra år jämfört med dem som startade på individuellt program 1994 (23 procent).

Minskningen i andelen nybörjare som fått slutbetyg inom fyra respektive fem år gäller såväl kvinnor som män, men resultaten har försämrats mer för män än för kvinnor.

Enligt samma analys³⁷ skiljer det ca 20 procentenheter mellan elever med svensk respektive utländsk bakgrund i andelen som fått slutbetyg efter fyra eller fem år. Det är framför allt elever med utländsk bakgrund som är födda utomlands som i mindre utsträckning fullföljer gymnasieskolan. Det är naturligtvis stora skillnader beroende på hur gamla eleverna var när de kom till Sverige. Av nybörjarna 1995 som invandrat innan de fyllt 13 har nästan två av tre elever fått slutbetyg efter fyra år, medan endast var tredje elev som var 13 år eller äldre när de kom till Sverige fått slutbetyg efter fyra år.

Den vanligen konstaterade samvariationen mellan utbildningsresultat och föräldrarnas utbildningsnivå visar sig även i denna analys och har t o m förstärkts. Minskningen i fullföljandegraden gäller för elever med föräldrar från samtliga utbildningsnivåer, men minskningen är mindre bland elever med högskoleutbildade föräldrar än bland elever vars föräldrar har högst grundskole- eller gymnasial utbildning.

Om man tar hänsyn till både utländsk bakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå så visar det sig att både för elever födda i Sverige som utomlands är det vanligare att elever vars föräldrar har en högre utbildning fått slutbetyg än övriga elever. Samtidigt är andelen som fullföljt utbildningen större bland elever med svensk bakgrund än bland elever med utländsk bakgrund även då föräldrarna har samma utbildningsnivå.

Elever med utländsk bakgrund avbryter studierna i högre grad

När Skolverket analyserat³⁷ hur många år elever varit registrerade i gymnasieskolan så visar det sig att av dem som var nybörjare 1995 och 1996 så har huvuddelen – 82 procent – varit registrerade i tre år. 12 procent har varit registrerade fyra år och mellan två och fyra procent har varit registrerade ett eller två år.

Av invandrade elever som kom till Sverige efter tolvårsåldern hade 40 procent avslutat sina studier inom fyra år. Av dem som var tolv år eller yngre vid invandringen hade åtta procent troligen avbrutit studierna, bland dem som invandrade efter tolvårsåldern var motsvarande andel 20 procent.

³⁷ Elevströmmar till och från gymnasieskolan – en uppdatering. En studie fokuserad på nybörjarelever i gymnasieskolan 1996–1999 samt fullföljd utbildning för nybörjare 1994 och 1995, Skolverket

Skolverkets studie från förra året³⁸ visade att det förekommer att elever efter flera års bortovaro återgår till studierna, inom gymnasieskolan eller komvux. Man vet också att en anledning till att sent invandrade elever ej slutför studierna är att de efter ett par år i landet lämnar Sverige för att återvända till hemlandet eller annat land. Hur stor andel av nybörjarna som faktiskt avbrutit studierna för gott och av andra skäl än utflyttning, är därmed enligt Skolverket svår att exakt ange. Man uppskattar den för 1996 års elevkull till 5–10 procent, för elever födda utomlands till det dubbla.³⁹

Andelen elever med grundläggande behörighet till universitet och högskola har minskat något

För att erhålla grundläggande behörighet till universitets- och högskolestudier skall en elev i sitt slutbetyg från nationellt eller specialutformat program ha betyget Godkänd på kurser som omfattar minst 90 procent av de gymnasiepoäng som krävs för fullständigt program.

Våren 2000 var det 80 procent av alla elever med slutbetyg som fick grundläggande behörighet till universitet och högskola⁴⁰, vilket är en minskning med nästan fyra procentenheter jämfört med 1999. Eftersom andelen elever som får ett slutbetyg samtidigt har minskat, innebär det att det är färre elever i en årskull som blir behöriga för högre studier. I tio kommuner uppnådde alla elever grundläggande behörighet till fortsatta studier. I tio kommuner saknade upp till 40 procent av eleverna grundläggande behörighet till högre studier.

Som framgår av tabell 26 har andelen med behörighet till universitet och högskola minskat på samtliga nationella program.

³⁸ Elevströmmarna till, från och inom gymnasieskolan – En studie fokuserad på nybörjarna i gymnasieskolan 1993, 1994 och 1995, Dnr 1999:444, Skolverket

³⁹ Elevströmmar till och från gymnasieskolan – en uppdatering. En studie fokuserad på nybörjarelever i gymnasieskolan 1996–1999 samt fullföljd utbildning för nybörjare 1994 och 1995, Skolverket

⁴⁰ Rapport nr 195, Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, Jämförelsetal för huvudmän, Del 1, 2001, Organisation, personal, resultat, tabell 5.

Tabell 26 Andel elever med grundläggande behörighet till universitet- och högskolestudier 1997/98, 1998/99 och 1999/00

Program	97/98	98/99	99/00
Barn- och fritid	81,4%	79,9%	74,1%
Bygg	75,9%	74,3%	69,3%
El	82,1%	83,2%	79,3%
Energi	74,4%	77,2%	76,5%
Estetiskt	81,7%	81,4%	78,5%
Fordon	66,6%	69,7%	64,1%
Handels- och administration	71,3%	69,2%	63,8%
Hantverk	89,3%	86,6%	84,6%
Hotell- och restaurang	81,1%	81,2%	79,2%
Industri	68,5%	72,0%	64,5%
Livsmedel	76,2%	76,2%	66,1%
Medie	88,9%	86,3%	79,6%
Naturbruk	77,2%	78,4%	75,9%
Naturvetenskap	90,3%	90,4%	88,9%
Omvårdnad	80,1%	80,6%	73,8%
Samhällsvetenskap	87,0%	85,9%	83,1%
Specialutformat	85,6%	87,4%	85,2%
Gymnasieskolan totalt	83,3%	83,5%	80,3%

Källa: Skolverket

Att färre elever får slutbetyg kan i någon mån hänga samman med att fler elever än tidigare genomgår prövning och får slutbetyg senare under året samt att elever väljer att inte ta ut slutbetyg för att kunna läsa till högre betyg i Komvux.

Av eleverna med slutbetyg från *fristående gymnasieskolor* hade 92 procent grundläggande högskolebehörighet. Till någon del kan enligt Skolverket skillnaden jämfört med kommunala gymnasieskolor hänföras till skillnader i programutbudet (se avsnittet *Elevsammansättningen i kommunala och fristående skolor* sid 16).

Betygsättningen måste bli likvärdig och behörighetsreglerna ses över

Många av de uppföljningar och utvärderingar av skolan som görs, både på lokal och nationell nivå, bygger på elevernas betyg. Ofta görs jämförelser mellan olika skolor och olika kommuner. Men en förutsättning för att det skall gå att dra några säkra slutsatser utifrån betygsbaserade studier är att eleverna betygsätts likvärdigt över hela landet, det vill säga att det krävs lika mycket för att nå ett visst betyg oberoende av vilken skola man går i. En del studier tyder dock på att så inte är fallet

Skolverket har utarbetat ett kommentarmaterial om bedömning och betygssättning⁴¹ som skall komma ut som Allmänna råd och kommentarer. Där skriver Skolverket bl a att de nationella betygskriterierna skall vara ett stöd för bedömningen av en elevs kunskaper men att de också skall ge förutsättningar för och möjlighet till lokal tolkning och lokalt utarbetande av betygskriterier. Det innebär att de är skrivna så att de skall kunna anpassas till olika innehåll och olika sätt att lägga upp undervisningen. Ett system som ger utrymme för lokala tolkningar kan naturligtvis skapa osäkerhet hos både lärare och elever. Enligt Skolverket kräver därför systemet med nödvändighet professionella samtal mellan lärare kring hur betygskriterierna skall tillämpas.

Betygsättningen var ett av de områden som undersöktes i de särskilda kvalitetsgranskningar⁴² som en grupp utbildningsinspektörer genomförde under år 2000. I sin rapport pekar Skolverket och inspektörerna på ett antal brister i betygssättningen. Bland annat menar man att det bedömningsunderlag som lärarna använder sig av då de sätter betyg i många fall är för snävt, och att proven har för stor betydelse för vilket betyg som eleven får. Skolverket bedömer också att det förekommer för lite diskussion kring betygskriterierna, det vill säga vad som krävs för de olika betygsstegen. Det leder till att kraven för respektive betygssteg kan variera kraftigt både mellan lärare på samma skola och mellan skolor.

Denna bild bekräftas enligt granskningen av eleverna. Många elever upplever betygssättningen som alltför beroende av vilken lärare man har och vilken skola man går i. Eleverna tycker också att betygsstegen är för få och att betyget Godkänd är för ”brett”.

I kvalitetsgranskningarna pekar Skolverket också på att betygsstressen har ökat, både i grundskolan och gymnasieskolan. Sammanfattningsvis avger den

⁴¹ Kommentarmaterial om bedömning och betygssättning (Dnr 2000:3620), Skolverket

⁴² Nationella kvalitetsgranskningar 2000 (Rapport nr 190), Skolverket

inspektörsgrupp som genomfört granskningarna ett antal rekommendationer för att avhjälpa de brister i betygssättningen som de konstaterat. Bland annat menar man att lärarna måste utveckla sin kompetens när det gäller betygssättning, att provens betydelse för betygen måste minska och att det måste till mer lokala diskussioner kring betygskriterierna. Inspektörerna rekommenderar också regeringen att se över möjligheterna för elever att överklaga sina betyg.

Betygsfrågan berörs utifrån ytterligare en aspekt i en annan rapport från Skolverket⁴³. I denna studie har myndigheten belyst orsakerna till att elever lämnar såväl grundskolan som gymnasieskolan utan fullständiga betyg.

I sin rapport lyfter Skolverket fram ett antal faktorer som viktiga förklaringar till detta. Bland annat menar man att skolorna inte har tillräcklig förståelse för att individanpassa undervisningen och att skapa delaktighet för alla elever. Brist på bra relationer mellan elever och vuxna anses också vara en förklaring till att en del elever inte når betyg i alla ämnen.

Skolverket har också gjort en studie⁴⁴ om effekterna av behörighetsreglerna till gymnasieskolan, dvs att en elev måste ha minst Godkänd i svenska, matematik och engelska för att vara behörig till de nationella programmen. Behörighetsreglerna infördes eftersom måluppfyllelse i svenska, engelska och matematik sågs som minimikrav för att klara studier på gymnasieskolans nationella och specialutformade program. I den aktuella studien konstaterar Skolverket att behörighetskraven inte har lett till en högre måluppfyllelse i gymnasieskolan. Sammantaget anser Skolverket att nackdelarna med reglerna är större än fördelarna.

Följande nackdelar har enligt studien kunnat konstateras

- Grundskolan har blivit en treämnesskola genom att i stort sett allt stöd inriktas på svenska, engelska och matematik. Tid tas från andra ämnen och för eleven blir tillvaron i skolan trist och enformig.
- Många elever som satsar mycket av sin tid för att bli godkända i svenska, engelska och matematik blir istället inte godkända i andra ämnen vilket gör att när de väl kommer in på ett nationellt program klarar de inte undervisningen och målen där. Överströmningen från nationella program till det individuella ökar och det är svårt för sådana elever att på nytt komma tillbaka till ett nationellt program.

⁴³ Utan fullständiga betyg (Dnr 2000:1838), Skolverket

⁴⁴ Konsekvenser av de nya behörighetsreglerna till gymnasieskolan (Dnr 2000:1491), Skolverket

- Skolans kunskapsuppdrag överbetonas på bekostnad av demokratiuppdraget och bildningsuppdraget.
- Betygsstressen ökar och leder till en instrumentell kunskapssyn och en fokusering på skriftliga prov.
- Kommunerna tenderar att bara intressera sig för resultaten i de tre behörighetsämnena svenska, engelska och matematik.
- Att inte bli behörig upplevs som alltför drastiskt av elever, föräldrar och lärare p g a det individuella programmets dåliga rykte och låga status.

Fördelarna är enligt studien följande

- Behörighetsreglerna har gjort det tydligare att skola och kommun har ett ansvar att ge stöd till elever som behöver det.
- Reglerna har fått vissa elever att inse allvaret i skolgången vilket ökat deras ansträngningar att klara målen.

Den hypotes som ibland framförs att de försämringar vi nu ser är effekter av de kraftiga resursnedskärningar som skedde i början och mitten av 90-talet kan enligt Skolverket varken förkastas eller bekräftas av den aktuella studien.

Studien pekar på behov av förändrad organisation och förändrade arbetsätt. Det kan gälla ökade ambitioner att använda arbetslagen för pedagogisk utveckling (t ex samverkan mellan ämnen, kunskapssyn, betygsfrågor på ett principiellt plan), behov av ett mer aktivt pedagogiskt ledarskap, behov av ökat inflytande från elevernas sida på undervisning och skolarbete (vilka arbetsformer som skall användas och på vilka grunder bedömning och betygsättning bör göras etc), kommunernas ansvar att stimulera samverkan mellan skolor och mellan olika skolnivåer med syfte att öka likvärdighet och rättvisa i betygsättning, behov av nytänkande när det gäller hur stödet till enskilda elever skall utformas, behov av förbättrad information till elever och föräldrar om kursplaner och betygskriterier m m.

Många elever kommer in på sitt förstahandsval till gymnasieskolan

Enligt 5 kap 5§ skollagen är varje kommun skyldig att erbjuda sina ungdomar ett allsidigt urval av nationella program. Antalet platser på de olika programmen skall anpassas med hänsyn till elevernas önskemål. Detsamma gäller de olika inriktningarna inom programmen. Utbildningen kan anordnas i den

egna kommunen eller i en annan kommun eller ett landsting genom samverkansavtal.

Ett sätt att mäta om kommunerna uppfyller sin skyldighet att erbjuda ett allsidigt urval nationella program är att ta reda på hur många ungdomar som kommer in på sitt förstahandsval till gymnasieskolan.

Undersökningar⁴⁵ visar att kommunerna strävar efter att ge eleverna den utbildning han eller hon väljer och att många kommuner i hög grad lyckas tillgodose elevers förstahandsval. Fler kommuner startar egen gymnasieskola, befintliga skolor startar flera nationella program och utbudet av grenar utökas.

Läsåret 2000/01 kom 81 procent av de sökande in på sitt förstahandsval. Det är 10 procentenheter högre än fyra år tidigare. Andelen varierar med som högst 95 procent och som lägst 64 procent.

Attityder till skolan 2000

Under år 2000 genomförde Skolverket den tredje undersökningen om Attityder till skolan⁴⁶, där ett urval elever, föräldrar med barn i skolan, lärare och allmänhet tillfrågas om sin syn på skolan. De två tidigare undersökningarna genomfördes 1993/94 och 1997.

Eleverna trivs bra i skolan...

Sammanställningen av resultaten visar att de allra flesta eleverna, 85 procent, trivs bra i skolan. Det är dock aningen färre än 1997 (88 procent) och 1993/94 (90 procent).

94 procent av eleverna känner sig för det mesta lugna och trygga i skolan. Det är fler än i undersökningen 1997 (91 procent).

En större andel elever, 84 procent jämfört med 80 procent 1997, säger också att de trivs med sina lärare, och en väsentligt större andel, 70 procent jämfört med 50 procent 1993/94 säger att de har lätt att vända sig till någon av sina lärare om de får problem som har med skolan att göra.

⁴⁵ Text Skolverkets rapport nr 178 från 1999 "Ett allsidigt urval av nationella program – en förutsättning för likvärdighet i gymnasieskolan"

⁴⁶ Attityder till skolan – Elevers, lärares, skolbarnsföräldrars och allmänhetens attityder till grundskola och gymnasieskola, Rapport 197, Skolverket

... men mobbingen och stressen har ökat

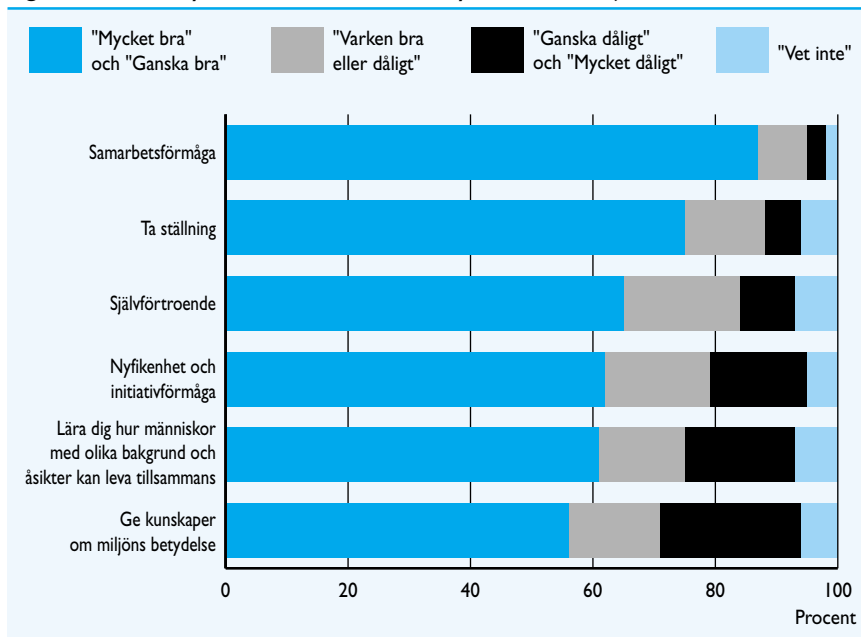
Men det finns det också en andel elever som har det svårt i skolan. Fyra procent känner sig mobbade eller trakasserade av andra elever. Motsvarande andel i 1997 års attitydundersökning var två procent. Sex procent av eleverna säger också att de känner sig mobbade eller trakasserade av någon lärare. 1997 var det fyra procent av eleverna som svarade så.

Även stressen i skolan har ökat. 35 procent av eleverna uppger att de ofta eller alltid känner sig stressade i skolan jämfört med 25 procent i undersökningen 1997. Stressen har ökat både bland grundskole- och gymnasieelever, men det är eleverna i gymnasieskolan (41 procent) som i störst utsträckning uppger att de alltid eller ofta känner sig stressade. På de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen är det varannan elev som ofta eller alltid känner sig stressad. Stressen upplevs också som större bland flickor än pojkar.

Eleverna har ljusast syn på hur skolan lyckas

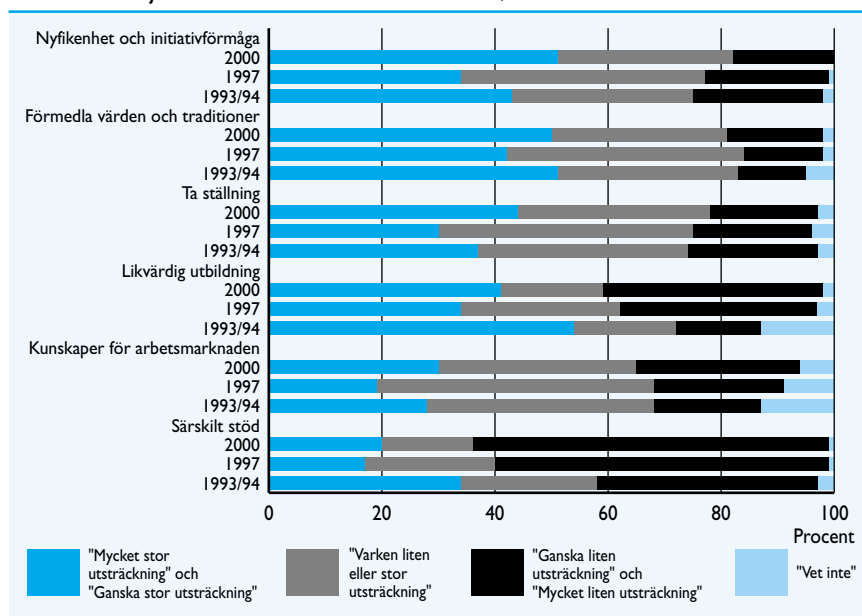
Figurerna 26–28 visar hur eleverna, lärarna och allmänheten tycker att skolan lyckas i olika avseenden, till exempel med att utveckla olika sidor hos eleverna. Genomgående tycker eleverna att skolan lyckas bättre än vad lärare och allmänhet tycker.

Figur 26 "Hur tycker Du att skolan har lyckats med följande?" Elevernas svar

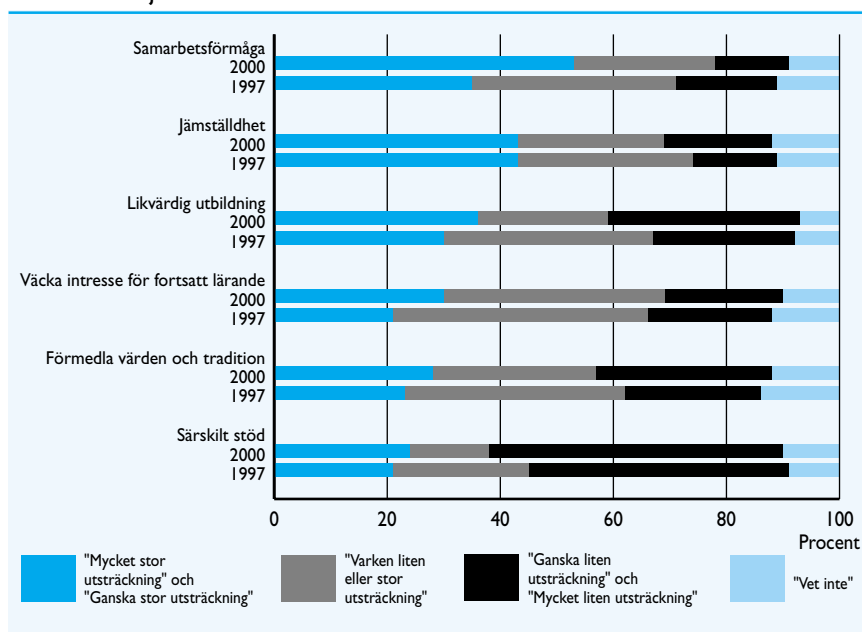

Källa: Attityder till skolan – Elevers, lärares, skolbarnsföräldrars och allmänhetens attityder till grundskola och gymnasieskola, Rapport 197, Skolverket

Figur 27 "I vilken utsträckning tycker Du att den svenska skolan lyckas med följande?" Lärarnas svar år 1993/94, 1997 och 2000

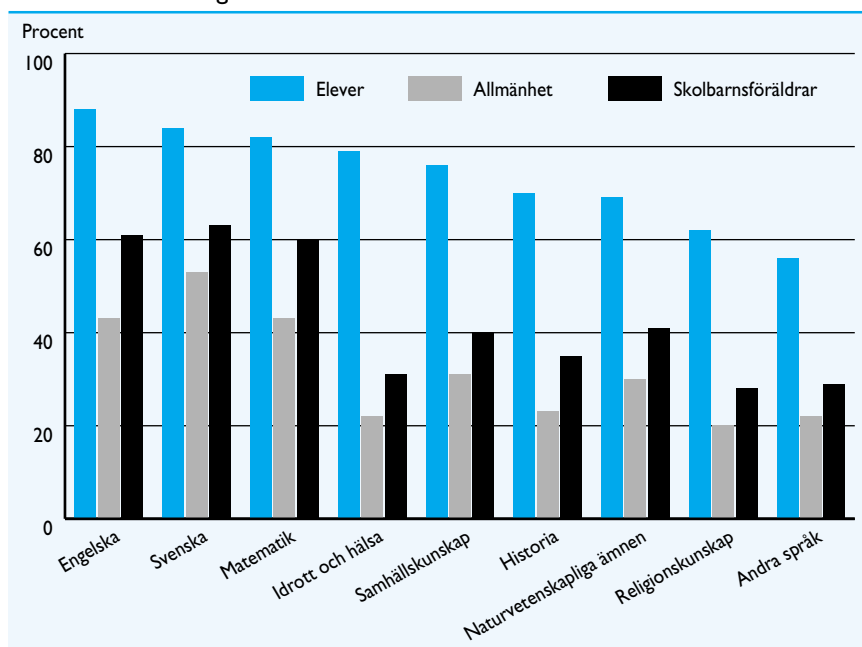
Figur 28 "I vilken utsträckning anser Du att den svenska skolan lyckas med följande?" Allmänhetens svar år 1997 och 2000

Även när det gäller hur väl skolan lyckas ge elever kunskaper och färdigheter i olika ämnen är det stor skillnad mellan hur eleverna och de andra grupperna svarar. Eleverna har en betydligt ljusare syn på skolan än föräldrar och allmänhet.

Figur 29 "Hur tycker Du att skolan lyckats med att ge bra kunskaper och färdigheter i dessa ämnen?"

Anm: Till elever: "Hur tycker Du att skolan lyckas med att ge Dig bra kunskaper och färdigheter i dessa ämnen?" Staplarna avser summan av andelarna som svarat "Mycket bra" och "Ganska bra". Till allmänhet och skolbarnsföräldrar: "I vilken utsträckning anser Du att den svenska skolan lyckas med att ge goda kunskaper och färdigheter i dessa ämnen?" Staplarna avser summan av andelarna som svarat "Mycket stor utsträckning" och "Ganska stor utsträckning".

Källa: Attityder till skolan – Elevers, lärares, skolbarnsföräldrars och allmänhetens attityder till grundskola och gymnasieskola, Rapport 197, Skolverket

Svenskarna mindre nöjda med skolan än övriga Norden

Delar av undersökningen – närmare bestämt de delar som innehåller frågorna till allmänhet och skolbarnsföräldrar - har genomförts även i övriga nordiska länder. Resultaten och jämförelser mellan länderna ifråga om attityderna till skolan presenteras i rapporten *Nordisk skolbarometer – Attityder till skolan år 2000*.

Sammanfattningsvis visar rapporten att svenskarna är mer kritiska till sin skola jämfört med de andra länderna. På frågan vad man grundar sin uppfattning om skolan på svarade 53 procent av svenskarna och norrmännen att media och offentlig debatt har stor betydelse. Det är mer än i Danmark, Finland och Island, där media inte anses påverka lika mycket.

Det är också tydligt i alla länderna att de tillfrågade är mer nöjda med skolan ju närmare skolan de befinner sig. Föräldrar med barn i skolan är mer nöjda än allmänheten. Mest påtagligt är detta för Sveriges del.

Källor

- Barnomsorg och skola 2000 – Skolverkets lägesbedömning, Rapport 193
- Barnomsorg, skola och vuxenutbildning, Jämförelsetal för huvudmän, Del 1, 2001. Organisation, personal resultat, Rapport 196, Skolverket
- Barnomsorg och skola, Jämförelsetal för huvudmän, Del 2, 2000, Kostnader, Rapport 189, Skolverket
- Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001, del 2, Barn, personal, elever och lärare, Rapport 198, Skolverket
- Kartläggning av elever i fristående skolor, Dnr 2000:686, Skolverket
- Ämnesproven skolår 9, 2000, Dnr 2000:110, Skolverket
- Gymnasieskolans kursprov vårterminen 2000, Skolverket
- Kommentarmaterial om bedömning och betygsättning, Dnr 2000:3620, Skolverket
- Skolverkets pressmeddelande 2001-01-22 angående betyg och utbildningsresultat
- Skolverkets pressmeddelande 2001-04-10 angående ansökningar om att starta fristående skolor
- Lärarstatistik som fakta och debattunderlag, PM 2000-08-16, Skolverket
- Skolverkets ämneslärarprognos, Rapport 199, Skolverket
- Attityder till skolan – Elevers, lärares, skolbarnsföräldrars och allmänhetens attityder till grundskola och gymnasieskola, Rapport 197, Skolverket
- Nordisk skolbarometer, Attityder till skolan år 2000, Nordiska Ministerrådet/Skolverket
- Ett allsidigt urval av nationella program – en förutsättning för likvärdighet i gymnasieskolan, 1999, Rapport 178, Skolverket
- Elevströmmarna till, från och inom gymnasieskolan – En studie fokuserad på nybörjarna i gymnasieskolan 1993, 1994 och 1995, Dnr 1999:444, Skolverket
- Elevströmmar till och från gymnasieskolan – en uppdatering. En studie fokuserad på nybörjarelever i gymnasieskolan 1996–1999 samt fullföljd utbildning för nybörjare 1994 och 1995, Skolverket
- Nationella kvalitetsgranskningar 2000, Rapport 190, Skolverket
- Konsekvenser av de nya behörighetsreglerna till gymnasieskolan, Dnr 2000:1491, Skolverket
- Utan fullständiga betyg, Dnr 2000:1838, Skolverket
- En bedömning av kostnaderna för barnomsorg, skola och vuxenutbildning budgetåret 2000, Dnr 2001:1705, Skolverket
- Kostnader samt priser enligt samverkansavtal per gymnasieprogram, Dnr 2000:3382, Skolverket
- Utbildning och efterfrågan på arbetskraft 2001:1, SCB
- Avhopp från läraryrket och framtida pensionsavgång, Temarapport 2001:2 från Prognosinstitutet, SCB
- Arbetskraftsbarometern, SCB
- Var finns jobben 2001, Ura 2001:1, AMS
- Högskoleverkets årsrapport 2001-07-30
- Fristående skolor, PM U2001/1210/G, Utbildningsdepartementet
- Från dubbla spår till Elevhälsa – i en skola som främjar lust att lära, hälsa och utveckling, SOU 2000:19
- Betyg på skolan – en ESO-rapport om gymnasieskolorna, Ds 2001:24
- Education at a glance – OECD indicators, OECD 2001
- Skollagen
- Svenska Kommunförbundets personalstatistik
- Kommunernas ekonomiska läge mars 2001, Svenska Kommunförbundet
- Personal och kompetens i förändring, 1999, Svenska Kommunförbundet
- Personalen i fokus 2000, Svenska Kommunförbundet
- Löneavtal 00, Svenska Kommunförbundet

Aktuellt om skolan

Denna skrift kan beställas från:

Importancia AB
Tel 020-31 32 30
Fax 020-31 32 40

Pris:

1 ex 75 kr,
2–9 ex 50 kr/st,
10 ex eller fler 25 kr/st.
Moms, porto och
expeditionsavgift tillkommer.
ISBN 91-7289-022-3